№ 106 ՈՒՐԲԱԹ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 14

1907

ԵՐԵՍՈՒՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՈՒՐԲԱԹ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 14 № 106

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրութեան մէջ.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Базарная ул. д. Тамамшева № 16. Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak"
Տելեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզվով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

— ԲԱՑՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ —

ՄՇԱԿ

ԼՐԱԳԻՐԸ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 6-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՅ ՎԵՐՋԸ ԱՐԺԷ

ՉՈՐՍ րուբլի

Մի ամսվայ համար 1 րուբլի

Մանկական պարտէզ և դպրոց մանկական պարտիզպանուհի

Վ. Ս. Զմչկեանի

Վելիկօկնեաժեսկի փող. տուն № 11.
Ընդունելութիւնը շարունակվում է։
(առ.) 2—10

„ԳՈՒՏՏԵՆԲԵՐԳ"

գրախանութում վաճառվում են հայերէն, ռուսերէն և վրացերէն

ԴԱՍԱԳՐՔԵՐ

Ընդունվում են պատուէրներ դպրոցական բոլոր պիտոյքների համար։ Պատուէրները կատարվում են շուտափոյթ և ճշտութեամբ։ Գումարով գնողներին բաւարար զեղչ։

Դիմել՝ Тифлисъ, Книжный магазинъ „Гутенбергъ". առ. (Ե.ու.շ) 3—3

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Թիւրք-պարսկական ընդհարումը. Վերջին տեղեկութիւններ. Տարվայ քմահաճոյքը։ ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.— Նոր ընտրողական օրէնքը և Անդրկովկասը. Դատաստանական դահլիճից. Կովկասագիտագիտական կուրսերից. Հրէական կազմակերպութիւնները. Խոլերա. Թաղում և շիրիմ. Տեղեկութիւններ գաւառից. Ներքին լուրեր. Ոստիկանական տեղեկութիւններ. Ռուսաստանի կեանքից. Նամակ խմբագրութեան. ՄԱՄՈՒԼ. — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.—Թիւրքահայկական հարցը. Արտաքին լուրեր. ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.—Պրօֆեսօր Մարրի հետազօտութիւնները։

ԹԻՒՐՔ-ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՐՈՒՄԸ

II

Թիւրք-պարսկական սահմանագլխի վրա կատարվող դէպքերի էութիւնը և իսկական իմաստը լուսաբանելուց առաջ, համառօտակի յիշենք և այն առարկութիւնները—անհիմն և յերիւրված—որոնք թիւրքաց կառավարութիւնը առաջ էր քշում իր կատարած բռնութիւնը արդարացնելու համար։

Առաջին առարկութիւնն այն է, թէ իրանք պարսիկներն են խախտել սահմանագիծը և անցել թիւրքական հողը։ Երկրորդ առարկութիւնն այն է, թէ Տէրգուվար և Մերգուվար տեղերը, որ թիւրքաց զօրքը գրաւել է, թիւրքական հողեր են և ոչ պարսկական։ Եւ մինչև այժմ էս թիւրքաց կառավարութիւնը պնդում է, թէ օսմանեան զօրախումբը չէ անցել սահմանագիծը, որովհետև այն ամբողջ երկիրը, որ նա գրաւել է, օսմանեան տէրրիտօրիա է, որ պարսիկները անիրաւաբար գրաւել են. իր այդ պնդումը հաստատում է նրանով, որ այդ հողի վրա ապրում են սիւննի քիւրդեր, որոնք, միշտ թշնամական զգացումներ տածելով դէպի շիա պարսիկները, ոյժ են տալիս թիւրքաց կառավարութեան առարկութիւններին։

Եւ սակայն այն տեղերը, որ գրաւել է թիւրքաց զօրախումբը, այն է Սէրդաշտ, Մէյարէ և Բան՝ միայն 40 կիլօմետրով հեռու են Ուրմիայից և շատ հնուց կազմում էին պարսկական հող, կառավարվում էին մինչև թիւրքաց զօրքի գրոհը պարսիկ պաշտօնեաների ձեռքով։

Խնդիրը դնելով այդպիսի հողի վրա, այն է՝ թէ թիւրքաց զօրքը ոչ թէ յափշտակութիւն է կատարել, խախտել է սահմանագիծը, այլ յետ է մղել պարսիկներին այն հողերից, որոնք պատկանում են Թիւրքիային,—օսմանեան կառավարութիւնը կամենում է վէճի տակ ձգել խնդիրը և, դիպլօմատիական քննութեան առարկայ դարձնելով, ձգձգել հարցը։ Հէնց այդ նպատակով էլ նա առաջարկում է կազմել մի խառն քննիչ յանձնաժողով, որի օսմանեան անդամները, անշուշտ, կաշխատեն զանազան վէճերով ամբողջ տարիներ շարունակել գործը, իսկ մինչ այդ՝ թիւրքաց կառավարութիւնը կը շարունակէ տիրել գրաւած երկրին, հարկեր պահանջել, տուրքեր սահմանել և, իրան զօրավիգ ունենալով տեղական սիւննի քիւրդ ժողովուրդը, հետզհետէ լայնացնել իր տիրապետութիւնը։

Թիւրքաց կառավարութիւնը վաղուց հետամուտ էր իր ձեռքը ձգելու իր այժմ գրաւած երկիրը. առաջին՝ նա կուժեղացնէ իր սահմանագծի քիւրդ տարրը. երկրորդ՝ նա կարծում է, որ հայ յեղափոխական խմբերը այդ երկրով են անցնում և մտնում Թիւրքիա, հետևաբար նա գրանով կը փակէ նրանց ճանապարհը. երրորդ՝ նա ցոյց կը տայ Պարսկաստանի և առհասարակ մուսուլման շիա ազգաբնակութեան, թէ որքան մեծ է խալիֆի հզօրութիւնը։

Օգտվելով Պարսկաստանի խառնակ դրութիւնից և անզօրութիւնից ու բռնի գրաւելով պարսկական հողի մի մասը, թիւրքաց կառավարութիւնը շատ լաւ գիտէր, որ Պարսկաստանում քաղաքական և տնտեսական կարևոր շահեր ունեցող երկու մեծ պետութիւններ՝ Անգլիան և Ռուսաստանը թոյլ չեն տայ նրան իրագործել իր ոտնձգութիւնը. բայց Աբդուլ-Համիդը նոյնպէս ունի մի հզօր պաշտպան և աջակից՝ Գերմանիայի կայսր Վիլհէլմ II-ը, որ հետամուտ է նոյնպէս քաղաքական և տնտեսական ազդեցութիւն և նոյնիսկ գերակշռութիւն ձեռք բերելու Պարսկաստանում։

Զարմանալի և շատ օտարոտի էր թւում, որ մինչև այժմ Անգլիան և Ռուսաստանը իրական և կտրուկ ոչ մի միջոցի չէին դիմում սուլթանի ոտնձգութիւնների դէմ, այլ բաւականանում էին դիպլօմատիական առաջարկութիւններ անելով։ Դրա պատճառը, երևի, այն հանգամանքն էր, որ այդ երկու պետութիւնները մի նոր համաձայնութիւն էին մշակում Պարսկաստանի վերաբերմամբ, համաձայնութիւն՝ որի կնքումը պաշտօնապէս յայտարարվեց մի քանի օր առաջ։

Այդ համաձայնութեան էութիւնը մեզ դեռ յայտնի չէ, բայց, անկասկած, օսմանեան գրաւման հարցը շուտով նոր կերպարանք և լուծումն կը ստանայ, և դժուար թէ Գերմանիան իր պաշտպանութիւնը մինչև յայտնի դիմադրութիւն հասցնէ։ Ամենայն դէպս Ռուսաստանը չէ կարող թոյլատրել, որ Թիւրքիան ուժեղանայ նոր տիրապետութիւններով ի հաշիւ Պարսկաստանի և այն էլ այն մասի, որի վրա տարածվում է նրա ազդեցութեան շրջանը և որն անմիջապէս նրան սահմանակից է։

Օսմանեան տիրապետութիւնը Ատրպատականի այն մասի վրա, որին նա աչք է տնկել, այն է Ուրմիայի և Սալմաստի գաւառների վրա, մի նոր, աղէտալի հարուած կը հասցնէ հայ ժողովրդին և հայ տարրի գոյութեան Ատրպատականում։

Վտանգը Պարսկաստանի համար այնքան մեծ է, որ նոյնիսկ պարսիկ հոգևորականութիւնը, որ վերջերս համիսլամական հովերով էր տոգորված, պատրաստ է սուրբ պատերազմ հրատարակել սուլթանի և նրա երկրի դէմ։

Այդպիսի ծանր րոպէներին սադրազամ Աթաբէկի սպանութիւնը մեծ, անդարմանելի հարուած եղաւ Պարսկաստանի համար։ Միակ անձնաւորութիւնն էր, որ կարող էր ներկայ ճգնաժամին պաշտպանել հայրենիքի շահերը։

Հ. Առաքելեան

ՏԱՐՎԱՑ ՔՄԱՀԱՃՈՅՔԸ

VI

Գանձակի նահանգում կարկուտը մեծ վնասներ տուեց Գանձակի և Շուշու գաւառներում և մասամբ Զանգեզուրում։

Գանձակի գաւառում կարկուտը սոսկալի վնասներ հասցրեց հայկական Բօրիսի գիւղին, Ելենենդօրֆ գերմանական գաղութին և շրջակայ գիւղերի ցանքսերին։

Շուշու գաւառում կարկուտից վնասվեց Չօշ, Քեշիշքենդ, Քեաթուկ, Ղլիջբաղ, Խանաբադ, Նախիջևանիկ և Փիրջամալ գիւղերի արտերի մեծագոյն մասը։ Կառավարութիւնը այդտեղ կարգադրել է ստուգել վնասների քանակը և մասնաւոր մի օգնութիւն հասցնել արքունական միջոցներից։

Ջիվանշիրի գաւառում սաստիկ կարկուտներ տեղացին լեռնային մասում. կարկուտի հատիկները հասնում էին հաւի ձուի մեծութեան։ Կարկուտից և հեղեղներից վնաս կրեցին Վերին-Ղլիջ, Քեալբաջառ, Ալլուքենդ, Քիլիսաքենդ, Հասանլար, Ելիջա գիւղերը։ Հեղեղները քշեցին տարան 19 եզ, 11 գոմէշ, 65 գլուխ մանր տաւար, 6 ձի, 200 ոչխար։ Կարկուտներ եկան գաւառի և միւս մասերում, բայց մեծ վնասներ չը կրեցին։

Զանգեզուրի գաւառում կարկուտը զգալի վնաս հասցրեց Գօրիսի ցանքսերի մի մասին։ Միւս տեղերի կարկուտը փչացրեց միայն մի քանի արտեր։

Ա. Ք.

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պետերբուրգ, 13 սեպտեմբերի։ Ռուսաստանի և Անգլիայի միջև կնքված դաշնադրութիւնը, որի վաւերացման փոխանակութիւնը տեղի ունեցաւ Պետերբուրգում այս սեպտեմբերի 10-ին, իր մէջ պարունակում է այնպիսի համաձայնութիւններ, որոնք սահմանված են խափանելու երկու պետութիւնների մէջ որևէ տարաձայնութիւնների առիթները այն հարցերի մէջ, որոնք վերաբերում են ասիական մայր ցամաքում երկուսի ունեցած շահերին։

Պարսկաստանի վերաբերութեամբ Ռուսաստանի և Մեծ-Բրիտանիայի կառավարութիւնները, փոխադարձաբար պարտաւորվելով պահպանել նրա ամբողջութիւնը և անկախութիւնը, և անկեղծաբար ցանկանալով այդ երկրում կարգ ու կանոն պահպանել, ինչպէս և առևտրի ու արդիւնաբերութեան համար միօրինակ արտօնութիւններ հաստատել բոլոր մնացած ժողովուրդների համար, փոխադարձ կերպով համաձայնեցին հրաժարվել ամեն տեսակ միտումներից իրանց նպատակների համար և իրանց հպատակների օգտին, ինչպէս և երրորդ մեծ պետութիւնների հպատակների օգտի համար՝ չը պաշտպանել քաղաքական և առևտրական բնոյթ կրող որևէ կօնցեսսիա։ Ռուսաստանը՝ Ճիրինի և Կասրի գծի այն կողմում, Սպահանի, Եզդի և Հակկի վրայով մինչև ռուսաց, պարսից և աֆղանական կէտերը։ Մեծ-Բրիտանիան գծի այն կողմը, աֆղանական սահմանակէտից, Գազիկի մօտ, Կիրջանտի և Քիրմանի վրայով մինչև Բէնդէր-Աբբաս։ Այդ գծերի շրջանում դաշնագիր պետութիւնները փոխադարձաբար չեն ընդդիմադրելու կօնցեսսիաներ տալուն իրանց հպատակներին։ Պարսկական մաքսատների եկամուտները, որոնք ապահովում են Շահի կառավարութեան կնքած փոխառութիւններ Պարսկաստանի զեղչային-փոխատու բանկից (ռուսականից) և Շահի բանկից (անգլիականից), կը գործադրվեն նոյն առարկայի համար, ինչպէս առաջ։ Վճարման անկանոնութեան դէպքում ռուսաց և անգլիական կառավարութիւնները նշանակում են վերահսկիչ եկամուտների աղբիւրների վրա փոխադարձ համաձայնութեան գալով, խուսափելով այնպիսի միջամտութիւնից, որ համաձայն չէ բուն այս համաձայնութեան հիմնական սկզբունքների հետ։

Աֆղանիստանի վերաբերութեամբ մեծ-բրիտանական կառավարութիւնը յայտարարեց, որ մտադիր չէ փոխել նրա քաղաքական դրութիւնը, կիրականացնէ իր ազդեցութիւնը սոսկ խաղաղասիրութեան մտքով և չի խրախուսի Աֆղանիստանին՝ ձեռք առնել Ռուսաստանին սպառնացող միջոցներ, ինչպէս և չի միացնի կամ գրաւի Աֆղանիստանի որևէ մասը, չի խառնվի նրա ներքին կառավարութեան մէջ։ Ռուսաց կառավարութիւնը յայտարարում է Աֆղանիստանը ռուսաց ազդեցութեան շրջանից դուրս։ Երկու կառավարութիւններն էլ Աֆղանիստանի վերաբերմամբ ընդունում են առևտրական հաւասար իրաւունքի սկզբունքը։

Տիբէտի վերաբերութեամբ երկու կառավարութիւնները ընդունում են Չինաստանի լուրջ իրաւունքները նրա վրա և պարտաւորվում են յարգել նրա հողային ամբողջութիւնը, չը խառնվել նրա ներքին կառավարութեան մէջ, պատգամաւորներ չուղարկել Լհասսա, իբրև գրաւական չընդունել Տիբէտի եկամուտների ոչ մի մասը։ Ռուս-բուդդայականները և մեծ-բրիտանական հպատակները կարող են անմիջական յարաբերութեան մէջ մտնել Դալայ-Լամայի և բուդդայականութեան Տիբէտի այլ ներկայացուցիչների հետ՝ բացառապէս կրօնական հողի վրա։ Երկու կառավարութիւնները պարտաւորվում են փոխադարձ կերպով չը թոյլատրել, որ երեք տարվայ ընթացքում ոչ մի գիտական արշաւախումբ մուտք չը գործէ Տիբէտ։

(«Հ. Գ.»)

—

Պետերբուրգ, 13 սեպտ.։ Սեպտեմբերի 11-ին Բեռլինում, Վիեննայում, Կ. Պօլսում, Մադրիդում, Պարիզում և Հռոմում պաշտօնավարող Ռուսաստանի և Անգլիայի ներկայացուցիչները յանձնեցին այն կառավարութիւններին, որոնց մօտ ներկայացուցչութիւն ունեն, օգոստոսի 18—31-ին Պարսկաստանի, Աֆղանիստանի և Տիբէտի գործերի վերաբերութեամբ ստորագրված անգլո-ռուսական դաշնադրութեան բնագիրը։ Որովհետև իր ժամանակին այս դօկումենտը Վաշինգտօն, Պէկին և Տօկիօ ուղարկել անհնարին էր, նրա բնագիրը յանձնվեց Պետերբուրգում նստող Հիւսիս. Ամերիկայի նահանգների, Չինաստանի դեսպաններին և ճապօնական հաւատարմատարին։

(«Հ. Գ.»)

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ԸՆՏՐՈՂԱԿԱՆ ՕՐԷՆՔԸ ԵՒ ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԸ

Այն ընդհանուր նկատողութիւնները, որ մենք արինք նախորդ յօդուածում՝ նոր ընտրողական օրէնքի մասին («Մշակ» № 101), ի հարկէ, վերաբերում են և մեր երկրին։ Սակայն Կովկասի մասին սահմանված են և առանձին կանոններ (4-րդ յօդուածի առաջին յաւելուածը), որոնք մտցնում են ուշադրութեան արժանի առանձնայատկութիւններ։

Այդ «կանոնները» բաղկացած են 37 յօդուածներից (ձեռքի տակ չունենալով սրանց առանձին հրատարակութիւնը, մենք օգտվում ենք «Рус. Богат.» ամսագրի № 6 գրքից, եր. XXXI—XXXVII)։ Հին կանոնները ունէին 27 յօդուածներ. (տես Н. Лазаревскій, Законодательн. акты, изд. 2-ое եր. 329—342). աւել է, աւելացրած են 10 յօդուածներ, որոնք վերաբերում են «ռուս ազգաբնակչութեան մասնակցութեան» առանձին պատգամաւոր ընտրելու համար։ Նոր կանոններում դէն է գցված 27-րդ յօդուածը, որ արդարև և՛ աւելորդ, և՛ օրէնքի խմբագրութեան տեսակէտից անտեղի էր։

Այժմ Կովկասը և Անդրկովկասը կազմում են վեց ընտրողական շրջաններ (Ստավրոպոլեան նահանգը թէ այս, թէ առաջին անգամները մացված է Եւրոպական Ռուսաստանի կազմի մէջ)։ Այդ ընտրողական շրջաններում գումարված պատուիրակները ընտրում են պատգամաւորների որոշ թիւ։ Նախկին ընտրութիւններին մեր երկիրը բաժանված էր տասն շրջանների։ Ահա նոր շրջանները՝ յատուկ Անդրկովկասին վերաբերեալ. I Քութայիս, II Թիֆլիս, III Դաղստան, Զաքաթալայի հետ, IV Բագուն, Գանձակը և Երևանը, V Ղարս, Բաթում, Սուխումի հետ։ Թիֆլիս և Բագու քաղաքները զրկվում են առանձին պատգամաւոր ուղարկելու իրաւունքից։ Բագուի, Գանձակի և Երևանի նահանգները այժմս չեն կազմում ուրոյն-ուրոյն ընտրողական շրջաններ։ «Ընտրողական ընդհանուր ժողովը Բագուի, Գանձակի և Երևանի նահանգների համար կազմված է երկու բաժանմունքից։ Մի բաժանմունքը կազմում են մահմեդական պատուիրակները, իսկ միւսը՝ մնացած պատուիրակները։ Ամեն բաժանմունք ընտրում է իր միջից Պետական Դումայի համար մէկ անդամ» (յօդ. 26)։ «Ընտրողական ժողովի մէջ կատարվելիք ընտրութիւնների հրահանգութիւնը յանձնված է Գանձակի նահանգապետին. ընտրութիւնները կատարվում են Գանձակում» (տես յօդ. 25)։ Ղարսի շրջանը այլ ևս չէ կազմում առանձին ընտրողական ժողով. նրա պատուիրակները Բաթումի և Սուխումի շրջանների պատուիրակների հետ, գումարվելով Բաթումում, ընտրում են մէկ պատգամաւոր։ Յայտնի է, որ նոր օրէնքով Կովկասը զրկվեց քսան պատգամաւորական ձայներից։ Անդրկովկասը կորցրել է 14 ձայն, Քութայիսի նահանգը 2, Թիֆլիսը 3, Երևանը, Բագուն (քաղաքի հետ) և Գանձակը 7, Ղարսը, Բաթումը և Սուխումը 1, Դաղստանը, Զաքաթալայի հետ 1, իսկ Հիւսիսային Կովկասը 6 ձայն։ Նախընթաց օրէնքով մենք, հայերս, ունէինք երեք յատուկ պատգամաւորական ձայներ՝ երկուսը Երևանի նահանգում, մէկը Գանձակի։ Այժմ, ինչպէս տեսանք, այդ թիւը հասցրած է մէկի։ (Ծանօթ.—Վերև բերած օրէնքի 26-րդ յօդուածը որոշակի միայն խօսում է մահմեդական պատգամաւորի մասին։ Հայերը իրանց պիտի ճանաչեն «մնացած պատուիրակներ» խօսքերից. անյայտնի ցանկութիւն՝ խուսափել «հայ» խօսքից, քանի որ այլ ազգութիւններից պատուիրակներ չեն կարող մասնակցել այս ժողովին, ինչպէս ներքև կը պարզվի)։

Ի կատարումն բարձրագոյն հրովարտակի խօսքերի, Կովկասի ներկայացուցչութիւնը Դումայում հասցրած է վերջին ծայր պակասութեան։ Քութայիսի ազգաբնակչութիւնը երեք հազարով աւելի է Եարօսլավեան նահանգինից, բայց առաջինը ունի մէկ պատգամաւոր, մինչդեռ վերջինս հինգ! Եւ նոյն երևոյթը ամենուրեք. մինչդեռ Ռուսաստանը ամեն մի 230—350 հազար հոգուց տալիս է մի պատգամաւոր, Կովկասի համար այդ թիւը բարձրանում է մէկ միլիոնից աւելի…

Կովկասում ևս, Ռուսաստանի նման, բարձրացրած է ընտրողական ցենզի չափը. Նախկին օրէնքով անմիջական ընտրողական ձայն ունէին նրանք, որոնք տալիս էին 15 րուբլի զեմսկի տուրք. այժմս դա հասցրած է 30 րուբլու։ Պակաս վճարողները անձնապէս չեն մասնակցում պատուիրակների ընտրութիւններին, այլ ուղարկում են հաւատարմատարներ, որոնցից ամեն մէկը ներկայացնում է լրիւ ցենզ։ Օրինակ, եթէ կայ որևէ ընտրողական ժողովում, դիցուք, 200 ոչ լրիւ ցենզաւորներ, որոնց տուրքերի գումարը հաւասար է 720 րուբլու, նրանք իրանց միջից ընտրում են 24 հաւատարմատարներ (720 բաժնած 30-ի վրա), որոնք արդէն մասնակցում են ընտրութիւններին։

Բանւորական պատուիրակների թիւը չէ ենթարկված կրճատման, գուցէ շնորհիւ այն հանգամանքի, որ դա և առաջ շատ սակաւաթիւ էր, այն էլ քիչ շրջաններում սահմանված. Բագւում 4, Թիֆլիսում 2, Բաթումում 1, Կուբանի շրջանում և Սև-ծովեան նահանգում 2 պատուիրակներ։

Եւ կովկասեան ընտրողական կանոններում որոշակի անցկացրած է նոր օրէնքի հիմնական և չը քօղարկված տենդենցիան—առաջ քաշել, գերակշռող դեր տալ պահպանողական տարրերին՝ խոշոր հողատէրերին և քաղաքների խոշոր բուրժուազիային։ Եթէ

վերցնենք Անդրկովկասը, տեհա թէ ինչ ենք նկատում: Ըստ հին օրէնքի պատուիրակների թիւը հաւասար էր 291-ի, որոնցից 177-ը գիւղական համայնքների պատուիրակներ, 65՝ հողատէրերից, 49՝ քաղաքներից: Նոր օրէնքով սահմանված են 258 պատուիրակներ, դրանցից 92 գիւղական համայնքների պատուիրակներ, 109՝ հողատէրերից, 57՝ քաղաքներից: Ուրեմն պատուիրակների ընդհանուր թիւը քչացել է 33-ով. գիւղացիները րկվել են 85 ձայնից, մինչդեռ հողատէրերը շահել են 44 ձայն և քաղաքները 8 ձ.: Ուրեմն նախկին օրէնքով պատգամաւոր ընտրելու անպայման կամ բացարձակ մեծամասնութիւնը գիւղացիութեան ձեռքին էր: (Ըստ մեր օրէնքի պատգամաւոր ընտրվելու համար պէտք է ստանալ ընտրող պատուիրակների ձայների բացարձակ մեծամասնութիւնը: Բացարձակ մեծամասնութիւնը ձայնատուութեան մասնակցողների թիւի կէսից գէթ մէկ ձայնով աւելն է, օրինակ, մեր դէպքում 291-ի բացարձակ մեծամասնութիւնը կանէ 146-ը, իսկ գիւղացիները ունէին 177 ձայն: Ըստ նոր օրէնքի բացարձակ մեծամասնութիւնը հաւասար է 130-ի, մինչդեռ գիւղացիները ունեն միայն 92 ձ.): Նոյն բանը նկատելի է, եթէ վերցնենք այժմս մի ընտրողական շրջան կազմող հայ-թուրքական նահանգները՝ Բագուն, Գանձակը, Երևանը: Առաջ պատուիրակների ընդհանուր թիւն էր 131, որոնցից 89՝ գիւղական համայնքներից (դարձեալ բացարձակ մեծամասնութիւն կազմող), 24՝ հողատէրերից, 18՝ քաղաքներից: Նոր դասաւորութիւնը սա է. 105 պատուիրակներ, դրանցից 33-ը գիւղացիներից, 50՝ հողատէրերից և 22՝ քաղաքներից: Այժմս գիւղացիները բացարձակ մեծամասնութիւն չեն կազմում, նրանց պակասում է առնուազն 20 ձայն. որքան ձայն է ապա պակասում հողատէրերին բացարձակ մեծամասնութիւն կազմելու համար: Երեք! Ահա թէ որտեղ է շունը թաղած, ինչպէս կասեն գերմանացիները: Ուրեմն գալիք ընտրութիւններին թէ հայ, թէ թուրք յատուկ պատգամաւորներ կանցնեն ազգաբնակչութեան մէջ հազիւ մէկ տոկոս կազմող դասակարգի թեկնածուներից: Եւ օրէնքը դրանց ճանաչելու է որպէս տեղական կարիքների ներկայացուցիչներ...:

Երկու խօսք Անդրկովկասի «ռուս» ազգաբնակչութիւնը ներկայացնող պատգամաւորի ընտրութեան մասին: Այդ յատուկ պատգամաւորի լինելն ես սահմանեց նոր օրէնքը: Սրան ընտրելու են Անդրկովկ. ամեն կողմերից ուղարկված 70 պատուիրակները, որոնք գումարվելու են Թիֆլիսում: Ամեն նահանգ ունի օրէնսդրական կարգով սահմանած պատուիրակների թիւ, երեւ՝ «ռուս» ազգաբնակչութեան թիւի համեմատ: «Ռուս»-ը մենք չակերտների մէջ ենք դնում, որովհետև օրէնսդիրը այդ խօսքի տակ ուզեցել է հասկանալ պրավօսլավներին, հնածիսականներին և լուտերականներին (տես 27 յօդ.):

Սակայն այդպէս հասկանալով «ռուս» ազգաբնակչութեան իմաստը, օրէնքը Փոխարքային է վերապահում անձամբ որոշելու ում «ռուս» լինելը: Նկատենք, որ այս տեսակ յատուկ ներկայացուցիչներ սահմանված են և Լեհաստանում՝ «ռուս» ազգաբնակչութեան համար, և տեղական գեներալ-նահանգապետներին է վերապահված մէկի «ռուս» լինելու որոշումը: Ի հարկէ այն երկրում լեհը «ռուս» չէ, իսկ մեզ մօտ նա ակամայից ռուս պէտք է հաշուէր, ինչպէս նորերս և բացատրվեց: Նոյնպէս ռուս է և մէկ վրացի, եթէ նա, ապրելով դիցուք Շուշում կամ Ղարսում, ունի օրէնքի սահմանած ցենզը... Այլապէս նա կը զրկվէր ընտրողական իրաւունքից: Ահա թէ ինչ ծիծաղելի հետևանքների է հասցնում Կրիժանօվսկու և Գուրլիանդի խաղը à la Պերսինի, որ ներքին գործոց մինիստր լինելով Նապոլէոն III օրով, նոյնպէս ձգտում էր «հպատակվող» պարլամենտ ստեղծել...

Պետրոս Զաքարեանց

Յ. Գ.—Մեր նախորդ յօդուածի մէջ մտել են երկու սխալներ՝ Պետական Դումայի նախկին կազմը 534 և ոչ 519 պատգամաւորներից էր: Լրագրի երրորդ երեսի 11-րդ տողում, վերևից, պէտք է կարդալ. «զսպելով մեր ներքին յուզմունքը». տպած է՝ «համոզմունքը»:

Պ. Զ.

ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ԴԱՀԼԻՃԻՑ

Երէկ, սեպտեմբերի 13-ին, Թիֆլիսի նահանգական դատարանում նշանակված էր Աշոտ եպիսկոպոսի և Տիգրան Նազարեանի գործը:

Շուշու առաջնորդ Աշոտ եպիսկոպոսը դատ էր բացել «Տարազի» խմբագիր Տիգրան Նազարեանի դէմ այն յօդուածների համար, որոնք տպվել էին այդ հանդիսում Աշոտ եպիսկոպոսի գործունէութեան մասին: Յօդուածների մէջ յայտնված էր, որ Աշոտ եպիսկոպոսը իր կոչման բարձրութեան վրա չէ, թէ իբրև նպաստների բաշխման և թէ քահանաների ձեռնադրութեան գործում:

Իբրև վկաներ հրաւիրված էին և ներկայ էին «Մշակի» խմբագիր Ա. Քալանթար և աշխատակից Յ. Տէր-Մարկոսեան, այլ և Գ. Գեանջումեան և Մամբրէ:

Դատարանին չէին ներկայացել ոչ մեղադրող կողմը՝ Աշոտ եպիսկոպոսը կամ նրա լիազորը և ոչ մեղադրվող կողմը՝ Տիգրան Նազարեանը, որը գտնվում է արտասահմանում գրականագէտների համագումարում:

Դատարանը որոշեց գործը թողնել անհետևանք, դադարեցնելով առ միշտ:

—

Դատարանի նոյն նիստում քննվում էր Սօլոմոն և Վասիլ Արեշիձէների գործը: Նրանք մեղադրվում էին Մակարեւու տան վրա յարձակման փորձ անելու համար: Դատարանը վճռ կայացրեց Սօլոմոնի համար

երեք տարվայ բանտարկութիւն, իսկ Վասիլին ճանաչեց արդար:

—

Արհեստաւորաց դպրոցի վերատեսուչ Պօրէցիմօվի սպանութեան մէջ մեղադրվող նոյն դպրոցի սաներ Պետր Պօպօվը (17 տ.) և Իվան Բէխնօվը (18 տ.) արդար են ճանաչվել:

ԿՈՎԿԱՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐԻՑ

—

«Կովկասագիտական» կուրսերը շարունակում են առաջ գնալ սկզբի օրերի աջողութեամբ: Դա մի ուրախալի գրաւական է, որ ձեռնարկութիւնը սկսում է կանգնել մի յուսալի հողի վրա, համապատասխանելով զանազան հասարակական խաւերի կրթական կարիքներին: Այս և եկող շաբաթ, առաջին անգամ, դասախօսութիւններ կը կարդան պ. Ստ. Մալխասեան (հայոց լեզու և գրականութիւն), իշխ. Գ. Ջավախօվ (մարդաբանութիւն) և պ. Ի. Արսլանէ (վրաց լեզու):

Երկուշաբթի, ամսիս 10-ին, պ. Գ. Խալաթեանցի կարդացած դասախօսութեան նիւթն էր Նայրի երկիրը և Տրգլաթ-Պալասարի արշաւանքը, Ուրարտու երկիրը և նրա քաղաքական պատմութիւնը: Պ. դասախօսը իր հետաքրքրաշարժ կուրսով «Հայաստանի հնագոյն շրջանի պատմութիւնը՝ Առաջաւոր Ասիայի կուլտուրայի պատմութեան հետ կապած», կը վերջացնի գալ շաբաթ: Այս դասընթացքում շօշափված հարցերը, որ նոր լոյս պիտի սփռեն և մեր ազգային պատմութեան հին շրջանի վրա, դեռ չեն դառել կրթված հասարակութեան լայն խաւերի սեփականութիւնը՝ տեղ չը գտնելով ուսումնարանական դասագրքերի մէջ: Այդ հարցերը նոր-նոր մշակվում են գիտնական գրքերում, հանդէսներում, և շատ երևոյթներ վճռականապէս դեռ չեն լուծված, կրելով միայն գիտական ենթադրութիւնների (հիպօտեզների) բնաւորութիւն:

Հնարաւորութիւն չունենալով ամենօրեայ կարճ վերլուծումներով տալ տեսութիւններ յարգելի դասախօսի կարդացածի մասին, տեսութիւններ՝ որ ակամայից պիտի կրէին անցողական տպաւորութիւններ,—մենք կը վերադառնանք ամբողջ կուրսին մի ամփոփ յօդուածով նրա վերջանալուց յետոյ:

Պ. Զ.

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

—

Սղնախի գաւառապետը հաղորդել է Թիֆլիսի նահանգապետին, որ շինական թաղական ժողովները՝ լիազօրներ ընտրելու համար կը կայանան հետևեալ տեղերում. Վելիսցիխէ, Մուկուզանի, Գուրջաանի, Վէջինի, Կարդանախի, Բօդբէ-Ջուարաանի, Կօդալօ, Ջիմիտի, Կարինէտի, Մուգանլօ. Վակիրի, Ջուգաանի, Միրզաանի, Վերխնէ-Մաչխաանի և Բօդբիսխեվի:

Դուշէթի ազնուականութեան գաւառական պարագլուխը հաղորդել է Թիֆլիսի նահանգապետին, որ սեպտ. 15, 18 և 20-ին նշանակած մանր հողատէրերի և հոգևորականների նախնական համագումարները կայանալու են իր նախագահութեամբ Մցխէթի գաւառամասում Մցխէթ գիւղում սեպտեմբերի 15-ին, Բարալէտսկի և Կվիշէտսկի գաւառամասերում՝ Դուշէթ քաղաքում սեպտեմբերի 18-ին, և Կասնիկի մասում՝ Ախալգօրի գիւղում սեպտեմբերի 20-ին:

Պետական Դումայի ընտրութիւնների գաւառական մասնաժողովը Թիֆլիս քաղաքի ընտրողների ընդհանուր թւից դուրս է հանել 175 ընտրողների անունները և մտցրել ռուսաց կուրիայի ընտրողների ցուցակի մէջ:

Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը խնդրել է վրաց ազնուակ. հողային բանկի վարչութեան, որ Հաւլաբարի Վարչաւեան թատրոնի շէնքը, որ այժմ պատկանում է բանկին, սեպտեմբերի 27 և 28-ին զնի իր տրամադրութեան տակ քաղաքային ընտրողների ընտրութիւնները կատարելու համար: Ընդ սմին վարչութիւնը իր վրա է վերցնում հսկողութիւնը ընտրութեան օրը և որ և է փչանալու դէպքում պարտաւորվում է կատարել անհրաժեշտ վերանորոգութիւնները:

Այսօր Թիֆլիս քաղաքի, Գօրու և Բօրչալուի գաւառների բոլոր զաւօդներում և գործարաններում կը սկսվեն բանւորական կուրիայի ընտրութիւնները լիազօրներ ընտրելու համար:

ՀՐԷԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

—

Պետերբուրգում ստացված տեղեկութիւնների համեմատ, սիօնիստների կօնգրէսը Հաագայում բացվեց օգոստոսի 1-ին: Կօնգրէսի բացմանը ներկայ էին 450 պատուիրակներ: Հիւրերի թւում ներկայ էին հօլանդական արդարադատութեան մինիստրը, պետութիւնների մի քանի ներկայացուցիչներ, որոնք մասնակցել էին Հաագայի խաղաղ. կօնֆերենցիային, և Հաագայի բուրգօմիստրը: Կօնգրէսի նախագահներ են ընտրված Մաքս-Նորդաու և Դ. Վօլֆզօն (սիօնիստական գործադիր կօմիտէտի նախագահ): Դ. Վօլֆզօնի քաղաքական ճառից յետոյ խօսեց սենատոր Պինտօ, որը ողջունեց կօնգրէսը Հաագայի համայնքի անունից: Մաքս-Նորդաու հրէաների դրութեան մասին իր արտասանած ճառի մէջ կոչ էր անում դէպի ազգերի արդարադատութեան և մարդասիրութեան զգացմունքները:

—

Հրէական հողային կազմակերպութիւնը հետևեալ գրութիւնն է ուղարկել.

«Յուլիսի 30-ին (նոր տոմարով) հրէական հողային կազմակերպութեան Լօնդոնի խորհուրդը աւարտեց արտաքոյ եւրօպական երկրների շարքում հրէական ինքնավար գաղթականութիւններ հաստատելու պայմանների հետազօտութիւնը: Այդ հետազօտութեան հետևանքը, որ կատարվում էր մասնագէտ աշխարհագիրների և գիտնականների մասնակցութեամբ, Լօնդոնի խորհուրդը, իր եզրակացութեամբ, յանձնեց վերջնական որոշում կայացնելու համար աշխարհագրական յանձնաժողովին, որ բաղկացած է հինգ անդամներից: Այդ անդամներն են՝ լորդ Ռօտշիլդ (Լօնդօն), Պաուլ Նաթան և դօկտոր Սիմօն (Գերմանիա), Օսկար-Շտրաուս (Ամերիկա) և դօկտոր Մանդելշտամ (Ռուսաստան): Երբ աշխարհագրական յանձնաժողովը կը յայտնէ իր եզրակացութիւնը և վերջնականապէս կընդունէ նախագիծներից մէկը, պէտք է սկսվեն աշխատանքներ հրէական գաղթականութիւններ հաստատելու համար որոշված երկրներում»:

—

Բունդի մի շարք կօնֆէրենցիաները ընդունեցին հետևեալ որոշումը, որ ուղղված է անհատական տէրրօրի դէմ.

«Անհատական տէրրօրը, թուլացնելով բանւոր դասակարգի կազմակերպութիւնը, արգելք է դառնում նրա դասակարգային կռուի, առաջացնելով անվստահութիւն դէպի իր ոյժերը և ամրացնելով հաւատ դէպի հատ-հատ յարձակումները: Անհատական տէրրօրը հակասում է դասակարգային կռուի հիմնական սկզբունքներին: Մասնակից դարձնել պրօլետարիատի լայն խաւերը պրօֆէսիօնալ և քաղաքական շարժման—ասված է որոշման մէջ,—լաւագոյն միջոցն է պրօլետարիատի այդ խաւերը զարգացնելու համար: Մենք պարտաւոր ենք այդ ուղղութեամբ գործել, եթէ կամենում ենք յաղթութիւն տանել անողորմելի զանազանակերպ երևոյթների վրա ընդհանրապէս և անհատական տէրրօրի վրա մասնաւորապէս»:

—

Սօցիալիստ-սիօնիստական բանւորական կուսակցութեան կենտրօնական կօմիտէտի վերջին նիստում քննվում էր Պետական Դումայի ընտրութիւններին մասնակցելու հարցը: Կենտրօնական կօմիտէտը հաստատեց կուսակցութեան լիտօվեան կօմիտէտների համաժողովի վճիռը: Այսօրերս կը հրատարակվի ընտրողական պլատֆօրման: Բլօկների և համաձայնութիւնների հարցը ընտրութիւնների ժամանակ դեռ ևս չէ պարզված. վերջնական որոշումը կընդունվի մերձակայ նիստում:

ԽՕԼԵՐԱ

(Հեռագիրներ)

—

ՆԻԺՆԻ-ՆՕՎԳՈՐՕԴ: Սեպտ. 13-ին հիւանդացան կրկին 7 հոգի, մեռաւ մէկը:

ՌՕՍՏՕՎ ԴՕՆԻ ՎՐԱ: Համաձայնակի

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊՐՕՖԷՍՕՐ ՄԱՌՌԻ ՀԵՏԱԶՕՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

—

Պրօֆէսօր Մառը այս տարի ևս շարունակում էր հնագիտական հետազօտութիւններ կատարել մեր երկրում և գլխաւորապէս Անիի շրջանում:

Այն ժամանակ, երբ Մառը եկաւ Կովկաս, «Մշակի» հրատարակութիւնը ընդհատված էր և մենք անկարող եղանք հաղորդել ընթերցողներին տեղեկութիւններ Մառի այս տարվայ ծրագրի մասին: Անկարող եղանք նաև հրաւէր կարդալ, որ մեր հասարակութիւնը օգնութեան գայ հետազօտողին ընդարձակելու իր աշխատանքը և արագացնելու հետազօտութեան գործը:

Տանք այժմ մեր ունեցած տեղեկութիւնները:

—

Մայիսի 26-ն էր: Թիֆլիսի քաղաքային տրութիւններից վերադարձայ տուն և իմացայ, որ ինձ մօտ եղել է պրօֆէսօր Մառը և խոստացել է նորից գալ:

Երեկոյեան ես այցելեցի նրան հիւրանոցում:

Մառը յայտնեց, որ այս անգամ նա մտադիր չէ Թիֆլիսում մնալ, այլ պէտք է անմիջապէս ուղևորվի դէպի իր ուսումնասիրութիւնների վայրը՝ Անի:

—Վաղը դեկուցում ունեմ, ասաց նա, այստեղի հնագիտական ընկերութեան մէջ: Նոյն գիշերը կուղևորվենք Ալէքսանդրօպօլ:

Նա իր կնոջ և երկու որդիների հետ պէտք է ամբողջ ամառը անցկացնէր Անիում:

—Ի՞նչ պեղումներ էք մտադիր այս տարի անել Անիում, հարցրի ես:

—Այս տարի իմ ուշադրութիւնը դարձրած կը լինի դէպի Միջնաբերդը: Այնտեղ պէտք է պեղումներ անեմ պարզելու թէ ինչ է եղել այնտեղ և ինչ յարաբերութիւն կայ դրա և Անիի միւս մասերի մէջ: Դեռ վերջնականապէս չեմ որոշել թէ ինչ կէտից կը սկսեմ պեղումները, բայց գործունէութեան շրջանը պարզել եմ: Պեղումների ժամանակ մի բան ինձ հոգս է պատճառում՝ թէ ինչ անեմ, ուր թափեմ հանած հողը: Եթէ թողնեմ մօտակայքում, դրանով դժուարացրած կը լինեմ ապագայ պեղումների գործը այն կէտերում, որտեղ դիզված են հողակոյտերը: Կարելի կը լինէր մի առանձին խողովակով կամ նաւով հողը իջեցնել դէպի ձորը. բայց դա ծախք կը պահանջէ:

Մառը մանրամասնօրէն խօսեց ծրագրըված գործի կարևորութեան և սպասվող մեծ ծախքերի մասին:

Ես յայտնեցի, որ «Մշակի» խմբագրատանը ստացված է Անիի հետազօտութիւնների համար 300 րուբլի փող:

Մառը խնդրեց, որ այդ գումարը չը յանձնվի իրան, այլ փոխադրվի Ալէքսանդրօպօլ ծանօթ անձի անունով: (Այդպէս էլ եղաւ): Նոյնը նա ցանկացաւ աջողեցնել և այն գումարի վերաբերութեամբ, որ ստացվել է Ազով-Դոնեան բանկի միջոցով:

—Որքա՞ն գումար ունէք ձեր տրամադրութեան տակ, հետաքրքրվեցի ես:

—Շատ քիչ, պատասխանեց նա. արդարև Պետերբուրգի Հնագիտական Յանձնաժողովը նշանակել է այս տարի 300 րուբլի, Պետերբուրգի հայ եկեղեցական խորհուրդը 2000 րուբլի, որոնք «Մշակի» խմբագրատան մէջ ստացվածի հետ միասին կանեն 2600 րուբլի:

Այնուհետև Մառը պատմեց, որ Պետերբուրգի Հնագիտական Ընկերութեան անդամները յոյս են տածում, որ հայերը իրանք կը նպաստեն Անիի հետազօտութիւնների կանօնաւոր առաջընթացութեանը և կը տան պատկառելի գումարներ այդ նպատակով:

Մառը տուեց ինձ իր վերջին աշխատութիւնը, որը ներկայացնում է նրա անցեալ տարվայ գործունէութեան տեղեկագիրը և կազմում է համառօտութիւնը այն զեկուցումի, որը նա կարդացել է ներկայ տարվայ յունվարին Պետերբուրգի Հնագիտական Ընկերութեան ընդհանուր ժողովում: Ընկերութիւնը հետաքրքրվել է արած հետազօտութիւններով: Անդամներից մէկը դիմելով նկարիչ Սլավցեվին և ընդունելով նրան հայի տեղ, յորդորել է, որ հայերը աւելի աջակցութիւն ցոյց տան Անիի պեղումների գործին, քան արել են մինչև այժմ:

Սլավցեվը լռել է, նկատելով սխալը: Իսկ այդ սխալը առաջ է եկել այն պատճառով, որ Սլավցեվը եկել է նիստին իբրև Մառի հիւրը, նախագահի յատուկ թոյլտւութեամբ:

—Արդեօք ուրիշ աշխատանք էլ ունէք աչքի առաջ այս ամառ. միթէ պէտք է բաւականանաք Անիով, հարցրի ես:

—Եթէ կարողանամ խլել երկու շաբաթ ժամանակ, կը կատարեմ մի փոքրիկ ճանապարհորդութիւն դէպի Թիւրքիայի սահմանը՝ Իշխանքի հնութիւնները և Բանայի աւերակները ուսումնասիրելու նպատակով: Ես նախօրօք վերցրել եմ պատշաճաւոր թոյլտւութիւն և ունեմ հարկաւոր թղթեր:

Նկարիչ Թեթվաճեան, որ ներկայ էր մեր խօսակցութեան, յայտնեց, որ ինքն էլ ցանկութիւն ունի այցելել Իշխանքը և Բանան:

Այնուհետև խօսակցութեան նիւթ դարձաւ մի կողմից Զուարթնոց, Իշխանքի, Բանայի, Կապադովկիայի և առհասարակ բիւզանդիական ոճերի համեմատութիւնը, իսկ միւս կողմից Բագրատունեաց, Կիլիկիայի և բիւզանդական արքունիքի մարդկանց «չալմա» դնելու խնդիրը: Մառը ասում էր, որ չալման այդ ժամանակ տարածված էր շատ մեծ տարածութեան վրա:

—

Մառը կարդաց իր զեկուցումները Կովկասեան Հնագիտական Ընկերութեան բաժնում և մեկնեց Անի իր հետազօտութիւնները կատարելու:

Ամառվայ ընթացքում ես ստացայ պրօֆեսօր Մառից երկու նամակ:

Առաջինի մէջ նա ցաւ էր յայտնում, որ անկարող է սկսած գործը առաջ տանել այն ընդարձակութեամբ և ծաւալով, որ ցանկալի էր: Պեղումները, գրում էր նա, աւելի մեծ գիրքով են կատարվում այս տարի, իսկ ծախքերի համար կայ աւելի քիչ գումար, քան անցեալ տարում: Միջոցների փոքրութեան պատճառով նա ստիպված պէտք է լինէր հրաժարվել Թիւրքիայի սահմանը գնալուց և Իշխանքի հնութիւնները ուսումնասիրելուց: Նրա երկրորդ նամակը, գրված յուլիսի վերջերում, պարունակում էր մի քանի տեղեկութիւններ գործերի դրութեան մասին: Բերում ենք մի քանի կտորներ այդ նամակից.

«Բացվում է Անիի հին մասը: Միջնաբերդը պեղված է միայն մասամբ: Տարածութիւնը մեծ է և հող շատ է կիտված վրայից:

Այս տարվայ աշխատանքի արդիւնքները պէտք է նկատվեն իբրև ապագայ հետազօտութիւնների նախապատրաստութեան ուղիներ: Պալատի շատ մասերը պարզվել են: Հանդէս են եկել նոր հարցեր, լուծվել են մի քանի խնդիրներ:

Թանգարանը նեղ է գտնված իրերը զետեղելու համար: Հարկաւոր է նոյնպէս բնակարան կամաւոր հետազօտողների համար (այլ ևս չեմ խօսում իմ մասին):

Շատ և շատ աշխատանք ու ծախք է հարկաւոր որևէ արդիւնք ստանալու համար: Ցանկալի էր, որ այժմ գտնվէին միջոցներ, քանի որ նպաստաւոր պայմաններ կան հետազօտութիւններ անելու համար:

Օգոստոսի սկզբին մի շաբաթով (1—7 օգ.) կը ճանապարհորդեմ դէպի Բանա, յետոյ կը վերադառնամ և կարգի կը բերեմ լուսանկարած նիւթերս մինչև օգոստոսի 16-ը, որից յետոյ կը թողնեմ Անին»:

Եթէ միջոցներ լինէին Մառի ձեռքին, նա կարող կը լինէր շատ բանւորներ ունենալ իր տրամադրութեան տակ և մի անգամից մեծ ու ընդարձակ պեղումներ անելով լոյս սփռել Անիի հին մասի դրութեան և նոյն իսկ պատմութեան վրա: Բայց միջոցները շատ սահմանափակ էին:

—

Մառը վերադարձին կանգ չառաւ Թիֆլիսում և ուղղակի գնաց Պետերբուրգ: Բայց նկարիչ Թեթվաճեան, որ ամառը եղել էր Անիում և Մառի հետ միասին ճանապարհորդել էր Բանա, տուեց ինձ ընդհանուր տեղեկութիւններ Մառի այս տարվայ գործունէութեան մասին:

Մառի գլխաւոր գործը այս տարի եղել է Միջնաբերդի հետազօտութիւնը, այնուհետև մասնաւորապէս նա արել է մի քանի հետախուզութիւններ Անի գիւղում և Ծաղկոցաձորի քարայրներում. բացի այդ ճանապարհորդել է Օլթիի շրջանի Բանա կոչված տեղը:

Միջնաբերդի պեղումները բացել են Բագրատունիների պալատը: Մառը սկսել է նախ փորել գագաթից, իսկ յետոյ աւելի նպատակայարմար է գտել պեղումները առաջ տանել շէնքի այն մասից, որ ցցված է հողից դուրս: Գործի մանրամասնութիւնը կը պարզվի, երբ Մառը կանէ զեկուցում իր այս տարվայ զբաղմունքների մասին:

Այստեղ կը յիշատակենք յայտնագործած իրերից մի քանիսը.

1) Բարելիէֆ քարեայ առիւծ, իբրև զարդ դրան վրա: Դա հետաքրքրական է ինքն ըստ ինքեան, բայց ոչ իբրև գեղարուեստական մի կատարելութիւն:

2) Արձանագրութիւն արաբերէն քուֆի տառերով, մասամբ եղծված:

3) Արձանագրութիւն յունարէն, վերին ստորճանի լաւ պահպանված, մաքուր, խոշոր տառերով $2^1/_2$ սաժէն երկարութեամբ տարածութեան վրա: Արձանագրութիւնը արված է Կոստանդին Մոնոմախոսի օրով:

4) Պալատի ձեղունի վրա գաճեայ քանդակներ բնորոշ կազմուածով. բովանդակութիւնը՝ կենդանիների պատկերներ:

5) Ամաններ, անօթներ նուրբ և գեղեցիկ շինված (որտեղ են եղել նրանք պատրաստված):

6) Նկարներ փայտեղէնի վրա: Իւղաներկը յաճախ մնացել է անարատ, չէ եղծվել, փայտը շատ տեղ փչացել է: Բովանդակութիւնը՝ ծաղիկներ:

7) Աղիւսներ պալատի ջրամբարի խողքի կամարներում (մինչև այժմ աղիւսներ չէին տեսնված Անիում): Աղիւսները թրծուն կարմիր, աւելի խոշոր ներկայինից, քառակուսի:

8) Ջրաբաշխական սիստեմ իր ճիւղաւորութիւններով. երկաթեայ խողովակներ:

9) Բաղանիք ամբողջ կազմուածքով:

10) Նետերի ծայրերի ամբողջ կոյտ:

11) Նշանաւոր քանակութեամբ թոնիրներ զանազան մեծութեան:

12) Մանր իրեր, դրամներ յունական, արաբական, ապակեղէններ, մատանի և ուրիշ զարդեր:

Գտնված իրերը զետեղված են թանգարանում:

Ծաղկոցաձորի քարայրներում Մառը հետաքրքրվել է մատուռներով և նրանց մէջ եղած նկարներով: Մերձակայ գերեզմաններում գտնվել են չը փտած մետաքսից կերպասի կտորներ:

Անի գիւղում կատարվել է միայն փորձնական մի պեղում գիւղի կալատեղում: Մի արշին խորութիւնում Մառը յայտնագործել է հեթանոսական գերեզմանոցի տեղ. գերեզմանների մէջ գտնվել են աճիւններ և նրանց հետ զանազան տեսակի անօթներ, և ի միջի այլոց զաշոյն՝ փոքր ի շատէ նման այժմեաններին:

Հետաքրքրական է Մառի դէպի Բանա կատարած ճանապարհորդութիւնը, որի նպատակներից մէկն է եղել համեմատել Բանայի տաճարը Զուարթնոց և Անիի Գագիկեան տաճարների հետ: Բանայի տաճարի այցելութիւնը ցոյց է տուել, որ բաւական ճշգրիտ է եղել Գագիկի տաճարի այն յատակագիծը, որ ճարտարապետ Թորոմանեան վերականգնել էր Անիի պեղումների հիման վրա:

Բանան գտնվում է Օլթիի մօտ, վեց վերստ հեռու աւանից:

Մառը այցելել է նաև Բանայից մօտ 7 վերստ հեռաւորութեան վրա գտնվող Սոզոմոնեցկայա քարայրների եկեղեցիները:

Օլթիի շրջանը կարևոր է իբրև հայերի, վրացիացած հայերի և վրացիների կուլտուրական գործունէութեան մի վայր:

Ահա այն նախնական տեղեկութիւնները, որ կարող ենք հաղորդել ընթերցողներին Մառի այս տարվայ գործերի մասին:

Աւելի մանրամասն և ստոյգ տեղեկութիւններ կը սպասենք իրանից, պ. Մառից:

Ա. Քալանթար

...ից հիւանդացել են 13 հոգի, մեռել են ...ը:

ՍԱՐԱՏՕՎ: Քաղաքում հիւանդացան 3 հ., մեռան 2-ը. Նահանգում հիւանդացել են ... հոգի, մեռել են 6-ը:

ԻՐԿՈՒՏՍԿ: Վերխնէ-Ուդինսկում գնացքի մէջ գտել են խոլերայով հիւանդի:

ՐԵԱԶԱՆ: Կասիմօվում խոլերա է երևացել:

ԹԱՂՈՒՄ ՈՒ ՇԻՐԻՄ

Ներքևում վերարծարծվող խնդրին դարձեալ գալու առիթը տուեց ինձ «Մշակ»-ի № 102-ում հաղորդված լուրը, թէ Ար. Սեդրակեանի «Թաղման ժամանակ կազմված մասնաժողովը» դիմելով Էջմիածնի սինօդին խնդրել է, որ հանգուցեալի թողած գումարից «700 ր. յատկացվի նրա գերեզմանի վրա մահարձան կառուցանելու համար»:

Այդպէս. Թաղածի վրա շիրիմ:

Թաղել ու շիրմել, դա անշուշտ նուիրական է: Գերեզմանոցը համապարփակ լռութեան ծոցում խորհրդաւոր մի քաղաք է, ուր մահարձանները, մունջ, զարթեցնելով անցեալ հոգիների ուրուականները, խօսում են այցելուի հետ, որ գալիս է այնտեղ կեանքի իմաստը որոնելու, մի անգամ ապրած հոգիներից հարցունք անելու իր բոլոր ընթացքի մասին:

Մտազրաւ և սրտառուչ է գերեզմանների կրօնքը, մեռելներին նուիրված պաշտամունքը: Նոճիների ստուերների մէջ մահարձանների շշուկը իմաստնացնում, սրբում, ազնուացնում և վեր ու վեր է սլացնում այցելուի հոգին:

Այդպիսի կրօնով և այդ ներշնչումով կանգնեցրէք, ով ամենքդ, մահարձաններն ի յիշատակութիւն արժանաւոր հոգիների:

Մաղթում ենք սինօդին անլսող չը հանդիսանալ մասնաժողովի խնդրանքին:

Բայց ինչու մուրանալ մահարձանը Արիստակէս Սեդրակեանի հողաթումբի վրա:

Երախտագէտ քաղաքացիք, որոնք ժամանակին 7 հազարը նուէր բերին նրան՝ նպատակով՝ որ նա իր գրաւոր վաստակները հետզհետէ տպագրութեան տայ և նաև կորցրած առողջութիւնը գտնելուն հոգ տանէ, նրանք էլ նոյնքան երախտագիտութեամբ կը մտածեն իր ժամին մահարձանը կանգնել անցեալ արդիւնաշատ թեմակալի և մշտամնաց վաստակաւոր մատենագրի գերեզմանի վրա այն տան հանդէպ և այն վանգաւթում, որոնց արդեան փոքր ի շատէ շուքը նրա շնորհքից առաւ գոյութիւն:

Վերջապէս Արիստակէս Սեդրակեանի հողաթումբը առանց շիրմի էլ աւելի կը խօսի և աւելի կազդէ այցելուի վրա, երբ սա կը տեսնէ նրա շուրջը շիրմաքարեր, իսկ ժողովրդական յայտնի վաստակաւորի հողաթումբը կը գտնէ առանց շիրմաքարի:

Կարծում ենք, որ ժողովրդին պատկանած անձի յուշարձանը ինքը ժողովուրդը պիտի դնէ:

Սեդրակեանից մնացած գումարը, եթէ յարգվի նրա աւանդական յատկութիւնը, որ արդէն յայտնի է աշխարհին, պէտք է գործ դրվի նրա գրաւոր վաստակների տպագրութեան վրա:

Բայց...

Առաջին թերահաւատողը, թէ այդ այդպէս կը պատահի, ինքը Սեդրակեանն էր:

Այդ ես ցոյց կը տամ յաջորդով:

Ա. Մ. Եզեկեան

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Հին-Նախիջևան, 8 սեպտեմբերի.— Շուտով երկու ամիսը կը լրանայ, ինչ մեզանում գրեթէ ամբողջ հասարակութիւնը իր անվստահութեան քուէն տուեց հին հոգաբարձութեան մի քանի անդամներին ու աւագ-ուսուցչին և որոշեց հեռացնել հոգաբարձուներին ու աւագ-ուսուցչին իրանց պաշտօնից: Սակայն հոգաբարձութեան անդամները և աւագ-ուսուցիչը դիմում են ամէն տեսակ միջոցների իրանց պաշտօնում մնալու համար: Այդ յամառութիւնը ժողովրդի միահամուռ և կուռ ցանկութեան դէմ անհասկանալի է: Երևանի առաջնորդը՝ առանց քննելու և տեղեկանալու թէ ինչ է խնդիրը և ինչու է ժողովուրդը դժգոհ՝ դարձեալ հաստատեց հին հոգաբարձութեան միանգամայն վարկաբեկ եղած անդամներին իրանց պաշտօնում: Ժողովուրդը յուզվեց և բողոքեց Վէհափառ Կաթողիկոսին, որից ահա մի ամիս է անօրինութիւն է սպասում ժողովուրդը, բայց նա չէ գալիս: Հոգևոր իշխանութեան ուղղակի պարտքն էր գալ Նախիջևան և տեղն ու տեղը քննել ամբողջ հարցը, սակայն նա այդ չարեց, այլ բաւականացաւ թղթի վրա հրամաններ արձակելով: Մինչդեռ դպրոցը տուժում է և մնում փակ վարկազուրկ ու պատուազուրկ եղած հոգաբարձութեան և աւագ-ուսուցչի շնորհիւ: Այդ և ուրիշ մի քանի հանգամանքներ դրդեցին ս. Երրորդութիւն եկեղեցու ծխականներին դատվել ս. Գէորգ եկեղեցու ծխականներից և առանձին միդասեան դպրոց պահելու վճիռ կայացնել: Իսկ հոգևոր բարձր իշխանութիւնը, ինչպէս լսում ենք, հոգաբարձական հարցի շուրջը ծագած տարաձայնութիւնները քննելու համար քննիչ է նշանակել Կարին Գահնանայ Պանձուլդեանին:

Քաղաքիս ս. մասի պրիստաւ Իվան Բերզենևը վարչական գեղծումների և զանցառութիւնների համար հեռացված է պաշտօնից:

Դարբին

Կարմիր-Վանքից (Հին-Նախիջևանի գաւառ) մեզ գրում են հետևեալը. «Ջուլֆայի նոր երկաթուղու կառուցումը կապալով վերցրել էր գերմանացի Անտօն Նիկիտիչ Ֆօնտանը: Եղաւ, որ պ. Ֆօնտանը գծի կառուցման ժամանակ այցելեց Կարմիր-Վանքը և իմացաւ վանքի սենեակներից մէկում: Յարգելի պարոնը տեսաւ իր աչքով վանքի խարխուլ դրութիւնը, լսեց վանահայրից վանքի կարօտ վիճակը և իր մարդասիրական զգացմունքներից դրդված կամեցաւ մի բարիք կատարել հայոց եկեղեցուն... Նա իր հաշուով, ծախսելով 10-12 հազար րուբլի, վերանորոգեց վանքը: Ուրախ պանծալի գործ, այն էլ օտարից... Բայց դրանից՝ ազնիւ պարոնը խոստացաւ վերանորոգել նաև վանքի սենեակները, որոնք նոյնպէս աննախանձելի վիճակի մէջ են, որի համար ծախս կը գնայ գուցէ 10 հազար րուբլի: Փառք ու անկեղծ շնորհակալութիւն ազնուասիրտ պարոնին: Խորին երախտագիտութեամբ լցված, համոզված ենք, որ ազնիւ պարոնը կը կատարէ իր խոստումը և իր այդ բարեգործութիւններով իր անունը կանմահացնէ եթէ ոչ բոլոր—գոնէ Նախիջևանի գաւառի հայերիս յիշողութեան մէջ»:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Այսօր, ուրբաթ, սեպտեմբերի 14-ին, երեկոյեան ժամը 6-ին, Կովկասագիտական բարձր կուրսերում (Ալեքսանդրեան այգի) կը կայանայ Ստ. Ս. Մալխասեանի առաջին դասախօսութիւնը հետևեալ թեմայով. «Հայոց գրականութեան պատմութիւնը»: Պ. Մալխասեանը այդ կուրսերում կը դասախօսէ շաբաթական 2 անգամ՝ երեքշաբթի և ուրբաթ օրերը հայոց գրականութեան պատմութեան մասին և 1 անգամ, հինգշաբթի օրերը, հայոց լեզուի մասին:

◆ Պօստ-հեռագրական գործադուլի գործի վերաքննութեամբ սեպտ. 12-ին վերջացաւ վկաների հարցաքննութիւնը: Երեկոյեան նիստում սկսվեցին կողմերի ընդդիմախօսութիւնները:

◆ Կովկասեան զինւորական-նահանգական դատարանին են յանձնված Մէքվրիկխի գիւղի բնակիչ Գիգուց Կայաշվիլին, Բրացխէրի գիւղացի Զուրար Սուրատէլին և Գէորգի Մեսխշվիլին, որոնք մեղադրվում են 1906 թ. Մերէթի գիւղի բնակիչ՝ ազնուական Ալէքսանդր Պուրցելաձէի, Տկվիացի գիւղացի Եգոր Պալիեվի և իշխաններ՝ Պալենովս ու Տագիեվի սպանութեան մէջ:

◆ Արամեանի միջոցներով Թիֆլիսում կառուցվող հիւանդանոցի շինութիւնը մօտենում է իր վախճանին:

◆ Վերջին ժամանակներս բաւականաչափ պակասեց ալիւրի ներմուծութիւնը երկաթուղով Թիֆլիս, այնպէս որ մօտիկ ապագայում մեր քաղաքին սպառնում է հացի «ճգնաժամ»: Այդ ճգնաժամը հեռացնելու միջոցներ մշակելու համար շաբաթ օրը, ցերեկվայ ժամը 2-ին, կը կայանայ քաղաքային ինքնավարութեան, բանւորների և հացթուխների ներկայացուցիչների միացեալ խորհրդակցութիւնը:

◆ Մօտ օրերս Թիֆլիս կը համնի յայտնի հասարակական գործիչ իշխ. Կ. Ա. Բեհբութեանի աճիւնը: Թաղումը տեղի կունենայ կիրակի օրը, Վանքի բակում:

◆ Բանտից ազատել են սեպտ. 2-ին «Խարիսխ» թերթի խմբագրատան խուզարկութեան ժամանակ ձերբակալած դռնապան Աստուրին և Ներսիսեան դպրոցի սան Աստուր Գէորգեանին:

◆ Անօրէն ընկերութեան վերատեսուչը կարգադրել է, որ վագոնների երթևեկութիւնը դանդաղեցնեն բոլոր դարիվայրներում և կամուրջների վրա՝ հասարակութեան և կառքերի հետ դժբաղդութիւն պատահելուց խուսափելու համար:

◆ Սեպտ. 12-ին կայանալու էր այն խառն մասնաժողովի նիստը, որ պէտք է որոշէր առևտրական ձեռնարկութիւններում և արհեստանոցներում ծառայողների նորմալ հանգստի պարտադիր կանոնները: Բայց նիստը չը կայացաւ: Մասնաժողովի նախագահ իշխ. Ն. Արղութեան-Երկայնաբազուկը յայտարարել է, որ հետևեալ նիստին, որ նշանակված է սեպտ. 18-ին, եթէ մասնաժողովի անդամները ներկայ չը լինեն, մասնաժողովը կը լուծվի բոլորովին:

◆ Ստացված է ռուսաց սինօդի հրամանը, որով Թիֆլիսի հոգևոր սեմինարիայի վարչութեանն առաջարկվում է քննել այն հարցը, թէ որ աստիճան նպատակայարմար կը լինի աստուածաբանական առարկաների աւանդումը ռուսաց լեզուի հետ միասին և վրացերէն լեզուով: Ցանկացողները կարող են աստուածաբանական առարկները անցնել ռուսերէն հիմնական դասարանում, իսկ վրացերէն՝ զուգընթաց դասարաններում:

◆ Գանձակում այս ամսվայ կէսերին լոյս է տեսնելու ամենօրեայ մի լրագիր «Листокъ Елисав объявленій» անունով, որը ցանկացողներին կուղարկվի ձրի:

◆ Վերջին օրերս ինչ-որ պարսիկ Գանձակում փախցրել է ինտելիգենտ Թուրք Ր.-ի աղջիկը:

◆ Բագւում խօլերան առայժմ աննշան է:

◆ Բագւում Բնիտօյի գործարանը այրվում է:

◆ Բագուից գրում են, որ Սուրախանում, Միրզոեւների նաւթահորերում, երրորդ շաբաթն է, որ նաւթ է խփում առաջվայ ոյժով, օրական տալով 20 հազար պուդ նաւթ:

◆ «Бирж. Вѣд.»-ի թղթակիցը տալիս է Նախիջևանի վերջին կատաստրոֆի մանրամասնութիւնները: Նախիջևանում, այսպէս կոչած Ջէրչօլօվի այգում, պայթեցին մի քանի ռումբեր միանգամից: Պայթումը, որ եղաւ ցերեկվայ ժամը 12-ին, այնքան ուժեղ էր, որ, ականատեսների ասելով, նմանվում էր Ակսայի վառօդի պահեստի պայթումին, որ տեղի ունեցաւ մի տարի առաջ: Որովհետև երկու շաբաթ շարունակ այստեղ փչում է սաստիկ հիւսիս-արևելեան քամին, և քաղաքը ընկղմվել է խիստ փոշու մէջ, սկզբում դժուար էր որոշել, թէ որտե՞ղ իսկապէս տեղի ունեցաւ պայթումը: Երբ, վերջապէս, նախիջևանցիները վազեցին դէպի Ջէրչօլօվի այգին, տեսան այն տեսարանը, որից մի քանի կանայք ուշաթափվեցին: Այգու անկիւններից մէկում, ամենասարսափելի դրութեան մէջ գտնվեցին վեց դիակներ: Իսկապէս ոչ թէ դիակներ, այլ շորի, մսի, աղիքների կտորներ, ոսկրների մասնիկներ, պոկված ձեռքեր, ոտքեր, գլուխներ, շաղ տուած ուղեղներ, սատմոքսի ներքին մասեր, կրծքով գլուխներ և թոքեր... Դիակներից ոչ հեռու ընկած էր պատարկ շիշ: Ոչ մի զէնք չը կար. չէր տեսնվում նաև ռումբերի կաղապարներ: Սպանվածների ով լինելը պարզել շատ դժուար եղաւ, որովհետև բոլորը այլանդակված էին սոսկալի կերպով: Ոստիկանութիւնը հանեց նրանց պատկերները, որոնք համեմատաբար «լաւ» դրութեան մէջ էին: Պայթումի մասին զանազան կերպ են բացատրում. ամենից շատ են տարածված երկու ենթադրութիւն: Նախ՝ այգում, բաւ խոր տեղում, կար ռումբերի գործարան և լցնելու ժամանակ ռումբերը պայթել են. երկրորդ՝ գործը բոլորովին այլ կերպարանք ունի: Ջէրչօլօվի այգին գտնվում է Նախիջևանի ամենահեռաւոր մասում և շրջապատված է զանազան ձորերով. այգուց մի քանի սաժէն հեռաւորութեան վրա գտնվում է հարաւ-արևելեան երկաթուղու գիծը. ճանապարհը գնում է դէպի սարը, այնպէս որ գոյանում է կարգին զառիվայր: Ժամը 11 և 33 րոպէին Ռոստովից Վորոնէժ մեկնում է պօստային գնացքը, որը ժամը 12-ի մօտերը (այն ժամանակ, երբ պայթումը առաջացաւ) անցնում էր հէնց Ջէրչօլօվի այգու մօտով: Սպանվածների թիւը 6 է, այսինքն ճիշտ այնքան, որքան «աշխատելիս» են եղել Ռոստովի և Տանգանօրգի համարեա բոլոր էքսպրօպրիացիաներում: Այս բոլորը առիթ են տալիս ենթադրելու, որ այգում կառուցված էր «բազա» պօստային գնացքի վրա յարձակվելու համար: Այս երկու ենթադրութիւններից ո՞րն է ուղիղը, ցոյց կը տայ սկսված քննութիւնը:

ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սեպտեմբերի 12-ին ոստիկանութիւնը ձերբակալել է Ալէքսէյ Ջիբլաձէին և Ալէքսանդր Չրելաշվիլին, որոնք Կաշչենկօյի ալիւրի պահեստի կառավարիչ Սիմէօն Պօլեակօվին սպառնական նամակ են գրել, որով պահանջել են 300 րուբլի, և այդ օրը եկել են փողը ստանալու:

—

Սեպտեմբերի 12-ին Դուշետսկի փողոցում գտել են մի աղջիկ: Մանկանը տարել են մանկաբարձական ինստիտուտ:

—

Սեպտեմբերի լոյս 13-ի գիշերը Վօկզալնի փողոցով անցնող Բայրամ Մօլլա-օղլու վրա յարձակվել են 5 անյայտ կողոպտիչներ, խլել են 60 րուբլու փող և, բերութով վիրաւորելով, անյայտացել են:

—

Սեպտեմբերի 12-ին, ցերեկվայ մօտ ժամը 1-ին, ֆրանսիական հիւպատոսի նախասենեակից, խնդրատուների ընդունելութեան ժամանակ, մի անյայտ անձնաւորութիւն գողացել է 50 րուբլի արժողութեամբ մի գորգ:

—

Սեպտեմբերի 12-ին, «Торгово-Промышленная Газета» լրագրի գրասենեակից (Դվօրցօվայա փող.) անյայտ չարագործները գողացել են 100 րուբլի արժողութեան ընդօրինակող մի ապարատ:

—

Սեպտեմբերի 12-ին, ցերեկվայ ժամը 12-ին, Ալ. Զանդուրօվի մօմի պահեստը մտել են 2 անյայտ չարագործներ և գանձապահ Բախտ Կալանջեանից փող են պահանջել: Գանձապահն աղմուկ է բարձրացրել, որի ձայնին օգնութեան են հասել, և չարագործները ոչինչ չը վերցնելով անյայտացել են:

—

Սեպտեմբերի 11-ին, երեկոյեան ժամը 5-ին, Դուբսկի փողոցում բնակվող Սամսօն Խալիլ-օղլու բնակարանը մտել են 5 զինված աւազակներ և, նրա մօրը սպառնալով սպանել, վերցրել են 25 րուբլու շորեր և անյայտացել են:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

◆ Օգոստոս ամսի ընթացքին միայն Պետերբուրգից աքսորվել են 400 հոգի:

◆ Միացեալ-Նահանգների զինուորական մինիստր Տաֆտի գալուստը: «Бирж. Вѣд.» լրագրի ասելով, Պետերբուրգի ամերիկական գաղութը պատրաստութիւններ է տեսնում ընդունելու Միացեալ-Նահանգների զինուորական մինիստր՝ Տաֆտին, որը գալիս է Ռուսաստան ճանապարհորդութիւն կատարելու: Ճանապարհորդութիւնը նա կը սկսի Վլադիվօստօկից: Ռուսական սահմաններում նրա համար յատկացվում է մի ամբողջ գնացք: Մինիստր Տաֆտի գալուստը սերտ կապ ունի ռուս-ամերիկական համաձայնութիւն կայացնելու և ամերիկական ռազմական նաւատորմին Վլադիվօստօկի նաւահանգստում կայան տալու հարցի հետ: Ամերիկացիների կարծիքով, Տաֆտը՝ նախագահական պաշտօնի ամենազօրեղ թեկնածուներից մէկն է համարվում:

◆ Ոստիկանատէրն անպատւող գիւղացին զինւորական-նահանգական դատարանի առաջ: «Котлинъ» լրագիրը հաղորդում է, որ Կրօնշտադի գլխաւոր կառավարչի հրամանի համաձայն՝ զինւորական - նահանգական դատարանին է յանձնվել Կիևի նահանգի գիւղացի Միխայիլ Սաղօֆիչենկօն ոստիկանապետին սպառնալու և «դահիճ» ու «արիւնարբու» խօսքերով վիրաւորելու համար:

◆ Գիւղական համայնքների դիմումը կարկտահարի դէմ ապահովագրութիւն կազմակերպելու համար: «Рѣчь» լրագիրը հաղորդում է, որ Եարօսլավլի նահանգում այս ամառ կարկտահարից փչացել են հազար դեսեատինից աւելի ցանքսեր: Այդ նահանգի մի քանի գիւղական համայնքներ դիմել են նահանգական զեմստվային վարչութեանը՝ խնդրելով կազմակերպել ապահովագրութեան գործը կարկտահարի դէմ: Վարչութիւնը արդէն բաւականաչափ ստատիստիքական նիւթեր ունի այդ հարցի մասին:

◆ «Berl. Tag.» հաղորդում է, որ Ֆինլանդիայի լօցմանական (նաւ. ղեկավարող) վարչութեան գլխաւոր կառավարիչը, գեներալ Շէմանը, ասել է՝ թէ Գանգէի ընթացքը ուսումնասիրում է ոչ ֆինլանդական վարչութիւնը, այլ ռուսական ծովային մինիստրութիւնը, որը գործադրում է տարեկան $1^1/_2$ միլիօն րուբլի այդ գործի վրա: Յայտնի է, որ Գանգէի մօտ սաստիկ փչացվեց կայսերական «Շտանդարտ» նաւը:

◆ «Бирж. Вѣд.» ասելով, նախատեսված են ահագին աշխատանքներ գործադրել Վլադիվօստօկը ամրացնելու, ծովափնեայ Նիկօլայեվսկում ֆորտ շինելու և Խաբարօվսկում վիթխարի զօրանոցներ կառուցանելու համար: Բոլորը կարժենայ 37 միլիօն րուբլի:

◆ «Нов. Вр.»-ին Ռիգայից հեռագրում են «Լատիշական հանրապետութեան» յայտարարելու գործի հետևանքը. 58 մեղադրվածներից զինւորական դատարանը մահվան պատժի է ենթարկել 22-ին, 3-ին ցմահ տաժանակիր աշխատանքների, 15-ին որոշեալ տարիներ նոյն աշխատանքների (4—20 տարի), 6-ին աքսորի, իսկ 12-ին արդարացրեց:

◆ Ռազմական կազմակերպութեան գործի քննութիւնը: Սեպտեմբերի 7-ին, «Р. В.» լրագրի ասելով, զինւորական դատարանը քննել է ռուսաց սօցիալ-դեմօկրատական բանւորական կուսակցութեան Պետերբուրգի կոմիտէտին կից կազմված ռազմական կազմակերպութեան գործը: Դատի են ենթարկվում 51 հոգի. լեյտենանտներ Մալօզեմօվ, բժիշկ Գուսարեվ և ուրիշները: Մեղադրվողներից 16 հոգի ներկայ չէին եղել: Գործը յետաձգվել է և կը քննվի վեց օրից յետոյ:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Կարս, 8 սեպտեմբերի

Իմ ծխական ժողովուրդ մեծապատիւ Յովհաննէս Մուշեղեանցը իր հանգուցեալ ամուսնու յիշատակի համար՝ թաղման աւելորդ ծախսերի փոխարէն, բարի օրինակ տալով, բարեհաճեց նուիրել տեղիս Նորաշէն եկեղեցու շինութեանը՝ մի հարիւր րուբլի, ուսումնարանների օգտին՝ յիսուն րուբլի, տեղական աղքատների գանձարանին՝ քսան և հինգ րուբլի և Տաճկահայաստանի սովեալների օգտին՝ քսան և հինգ րուբլի: Վերջին գումարը սրանով ուղարկելով յարգելի խմբագրութեանդ՝ խնդրում եմ բարեհաճել հասցնել ուր հարկն է և երկտողս հրատարակել «Մշակի» առաջիկայ համարներից մէկում, ի միամտութիւն պարոն նուիրատուին:

Մինաս աւագ քահ. Տէր-Պետրոսեան

ՄԱՄՈՒԼ

Ռուսական մամուլի մի որոշ մասին, ինչպէս երևում է, հանգստութիւն է տալիս այն հանգամանքը, որ հայերը և թուրքերը այժմ եղբայրասպան կռիւներ չեն սարքում և նրանց մէջ համերաշխութիւն ու համաձայնութիւն է տիրում: Եւ ահա նրանք սկսում են մարգարէական գուշակութիւններ անել թէ «միջնոլորտը մթագնում է», «յարաբերութիւնները հայերի և թուրքերի մէջ լարվում են», և այլ այսպիսի անհեթեթութիւններ:

Այդ տեսակ գուշակութիւնների շարքին պէտք է վերագրել և «Новое Время» լրագրի սեպտեմբերի 5-ի համարում տպված Թիֆլիսի թղթակցի նամակը, որի մէջ նա գրականապէս պնդում է, թէ «դարևոր թշնամիները (հայերը և թուրքերը) միայն մի աննշան առիթ են սպասում, որպէսզի նորից «չափվեն իրար հետ»:

Թղթակիցը ոչ միայն այդ գուշակութիւնն է անում, այլ և յայտնում է, որ դեռ 3 ամիս առաջ նա ինքը տեղեկութիւն է ստացել թէ մի քանի տեղերում թուրքերի մէջ սովորական պատրաստութիւններ են նկատվում, այն է՝ զէնքերը կարգի են բերվում, զինավարժութիւններ են կատարվում և նոյն իսկ խրամատներ են պեղվում: Հայ մասսան նոյնպէս սկսել է շարժվել, մանաւանդ դաշնակցականները:

Հաղորդելով այս տեղեկութիւնները, թղթակիցը կասկածում է, որ ֆանատիկոսաբար լարված հակառակորդները դժուար թէ ունենան դնեն խոհեմութեան ձայնին, և նրան թւում է, որ արիւնահեղ ընդհարումն անխուսափելի է:

Շարունակելով իր մտքերը, Սուվօրինի օրգանի թղթակիցը ցաւ է յայտնում, որ հայ-թուրքական յարաբերութիւնները մինչև այսօր անլուծելի սֆինքս են մնում: Թուրքերը, այո, կուլտուրականութեան ամենացածր աստիճանի վրա են կանգնած. դրանով և բացատրվում է նրանց անշէջ թշնամութիւնը դէպի հայերը. բայց չէ՞ որ հայերը անպայման կուլտուրական ժողովուրդ են, Կովկասում ապրող ազգութիւններից ամենաինտելիգենտը: «Ուրեմն ինչո՞վ բացատրել,—հարցնում է նա,—որ հայ-թուրքական վերջին կոտորածի ժամանակ հայերը շատ տեղերում ոչ թէ պաշտպանվողներ, այլ յարձակվողներ հանդիսացան»:

Շատ ափսոս, որ այս բոլոր հարցերին և գուշակութիւններին պատասխանել չենք կարող այժմ: Եթէ թղթակցի ասածների մէջ մի փոքրիկ ճշմարտութիւն կայ, բայց մնացածը հին երգ է, որ աւելի պրօվօկացիայի է նմանում...:

—

«Մշակի» ընդհատման պատճառով մենք չը կարողացանք իր ժամանակին մի քանի խօսք ասել այն յօդուածների մասին, որոնք տպվեցին Վիէննայի «Հանդէս Ամսօրեայ» և Վենետիկի «Բազմավէպ» ամսագրերի մէջ կովկասահայ կեանքից, որոնց մէջ շօշափված են, թէև շատ ձախորդ կերպով, մի քանի կարևոր հարցեր:

«Հանդէս Ամսօրեայի» մայիս, յունիս և յուլիս համարներում տպված են Գր. Տէր-Պօղոսեանի «1906 թիւը կովկասահայ կեանքում» վերնագրով մի շարք յօդուածներ, որոնց զետեղումը այդ հանդէսի մէջ մեծ զարմանք պատճառեց: Յօդուածագիրը, օգուտ քաղելով այն հանգամանքից, որ Վիէննայում նստած պատուական հայրերը շատ քիչ և թերի գաղափար ունեն Կովկասում կատարվող դէպքերի մասին, յաւակնութիւն է ունեցել «պատկերացնել փոթորկալից շրջանը» որպէս թէ սառն և անկուսակցական վերաբերմունքով:

Մենք, իսկապէս, չը կարողացանք և հրաժարվում ենք հասկանալ, թէ ի՞նչ է կամեցել ասել Տէր-Պօղոսեանը. անկապ, չը մարսված մտքեր, փաստերի յեղաշրջումներ, —ամէն բան կայ այդ յօդուածի մէջ, բայց ոչ սառն և անաչառ վերաբերմունք. և եթէ տեղ տեղ առկայծում են ճշմարտութիւններ, բայց այնպէս մթագնած, որ աննկատելի են անցնում քաօսական մտքերի մէջ:

«Հանդէս Ամսօրեան», որ յաւակնութիւն ունի իրան ակադէմիական հանդէս կարծելու, բնաւ տեղ չը պիտի տար այդպիսի խակ և խառնաշփոթ յօդուածների:

—

Ոչ նուազ զարմանք պատճառեց մեզ «Բազմավէպ» ամսագրի մէջ հայր Կ. Տ. Սահակեանի արտայայտած գրական մտքերը «Ազգային կեանքը» վերնագրով առաջնորդող յօդուածի մէջ (յուլիս, օգոստոս): Այդտեղ ևս իրերի, դէպքերի կատարեալ անհասկացողութիւն. հակազգային պայքար մղողները հ. Սահակեանի նկարագրի մէջ հանդիսացել են ազգայնութեան պաշտպաններ և ընդհակառակը. եկեղեցու գաղափարը հերքողները հանդիսացել են եկեղեցու պաշտպաններ. մարդիկ, որոնք ընդհանուր գործադուլ են հրատարակել գեղարուեստական ու գիտական գրականութեան դէմ, որոնք կանգնեցրել են հայ ժողովրդի կուլտուրական կեանքի ընթացքը և զոհել ամէն բան քաղաքականութեան, դըրուատանքի են արժանանում, իսկ այդպիսի ազգակործան ձգտումների դէմ պայքար մղողները՝ պախարակութեան, իբրև հակազգային պայքար մղողներ:

Ցաւում ենք, որ հայր Սահակեանի գրչից դուրս են եկել այդպիսի անարդար մտքեր:

—

«Հանդէս Ամսօրեայի» վերջին համարում (№ 9 և 10) սկսել է տպվել Հ. Ն. Ակինեանի պատմական ուսումնասիրութիւնը Դ—Ե դարերի մէջ հայ-վրացական յարաբերութիւնների մասին: Ուսումնասիրութիւնը խոստանում է շահեկան լինել:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹՈՒՐՔԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

III

Գաւառներում յեղափոխական՝ կամ աւելի ճիշտ՝ հակակառավարչական մտքերի տարածման մի պատճառն էլ այն է, որ բաղմաթիւ թիւրքեր, որոնք քաղաքական տեսակէտով անվստահելի են համարվում, մայրաքաղաքից աքսորվում են գաւառները: Այս աքսորվածները իրանց գտնված տեղերում միշտ առիթ և պատրաստ հող են գտնում իրանց գործունէութեան և այսպիսով տիրող վարչական անհանդուրժելի ռեժիմի դէմ դժգոհութիւնը զգալի չափերով տարածվում է ժողովրդի բոլոր խաւերում:

Իսկ բանակը: Դժուար է երևակայել աւելի ողորմելի վիճակ քան այն, որ ունի թիւրք զինւորը: Թիւրք զինւորը ըստ օրէնքի պէտք է ստանայ ամսական մօտ 1 ր. 60 կոպ., բայց այս չնչին ռոճիկն էլ նա ամիսներով չէ կարողանում ստանալ. նրան կերակրում և խնամում են շատ վատ: Բացառութիւն կազմում է միայն այն բանակը, այո, կատարեալ մի բանակ, որին յանձնված է սուլթանի պալատի պահպանութիւնը:

[illegible] խաղան հանել…:

Նոյն իսկ Կ. Պօլսի բարձրաստիճան .բիւրօկրատների և Թիւրք առաջնակարգ հասարակութեան մէջ այժմեան վարչական ռէժիմը բազմաթիւ հակառակորդներ ունի: Հաագայի կօնֆէրանսում Թիւրքիային դրել են երկրորդական պետութիւնների շարքը, չը նայելով որ նա համարւում է իբրև մեծ պետութիւն և բստ այնմ էլ Կ. Պօլսում առաջնակարգ դեսպաններ են պաշտօնավարում: «Այս հանգամանքը,—հեռագրում է «Թայմզի» Կ.Պօլսի թղթակիցը (սեպտ. 7),— Կ. Պօլսի թէ պաշտօնական և թէ ժողովրդական շրջաններում նկատւում է իբրև մի նոր ստորացում Թիւրքիայի համար. բայց ամենքն էլ խոստովանում են, թէ դա տխուր կարգերի անխուսափելի հետևանքն է: Թիւրքերից շատերը վկայում են թէ իրանցն է մեղքը, որ թոյլ են տուել երկրի վարչութիւնը այս վատթար դրութեան հասնի»: Թղթակիցը աւելացնում է թէ՝ «այս դէպքը կարող է փրկարար ազդեցութիւն ունենալ Թիւրքերի վրա, որոնք վերջապէս իրանց աչքերը կը բանան և կը հասկանան թէ բարենորոգումն անհրաժեշտ է իրանց երկրի համար»:

«Մշակի» ընթերցողները գիտեն արդէն այն ժողովրդական շարժումները, որ տեղի ունեցան այս տարի Երզրումում, Բիթլիսում և Կաստամունիում, որոնց առջև սուլթանը ստիպվեց տեղի տալ: Այսպիսի խըլըրտումներ սկսել են հետզհետէ աւելի յաճախ տեղի ունենալ, թէև մեծ մասամբ անցնում են աննկատելի: Բայց այն եւրօպացիք, որոնք երկար տարիներից ի վեր պաշտօնով կամ անձնական գործերով գտնվում են Փոքր Ասիայում, վկայում են, որ ամբողջ երկրում տիրում է այնպիսի դժգոհութիւն, որի նմանը նրանք մինչև հիմա երբեք չէին տեսել: Գլխաւորն այն է, որ այս դժգոհութիւնը գնալով աւելի սպառնական կերպարանք է ընդունում և բռունցքներն ուղղվում են դէպի Ըլդըզի պալատում բոյն դրած խմբակը…: Երբ ռուսական յեղափոխութեան դէպքերը յայտնի եղան Կ. Պօլսում, երկրի վիճակին լաւ ծանօթ եւրօպացիք չէին ծածկում թէ՝ «վաղ կամ ուշ միևնոյնը պիտի պատահի նաև այստեղ. և այս բանն անխուսափելի է այնպիսի մի երկրում, ուր կեանքն հաւասարապէս անհանդուրժելի է դառել ամենքի համար, ինչպէս քրիստոնեայ, նոյնպէս, և գուցէ աւելի, մահմեդականի համար, ի բաց առեալ բարձր դիրք գրաւող սակաւաթիւ անձերի, որոնք օգտվում են իրերի այս դրութիւնից և անհամար հարըստութիւն են դիզում…: Եւ երբ Թիւրքերն սկսեն վրէժ առնել իրանց հարստահարողներից, նրանք շատ էլ մեղմ չեն լինի իրանց վրիժառութեան մէթօդներում, ոչ էլ խըղճութիւն կը գտնեն իրանց զոհերի մէջ…»: «Թայմզ», որից մենք քաղում ենք այս տողերը, Թիւրքիայի այս դրութեան մասին գրած մի առաջնորդողը վերջացնում է՝ նախատեսելով, որ «երբ ապականված են բարձր դիրք գրաւողները, երբ հարստահարութիւնն և անիրաւութիւնը տիրում են ամբողջ երկրում, վաղ կամ ուշ՝ աղէտն անխուսափելի է» («Times», սեպտ. 4):

Ահա Թիւրքիայի ներկայ վիճակը:

Սարուխան

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

Ներքին

12 սեպտեմբերի

ԿԻԵՎ: Վախճանվեց համալսարանի նախկին ռէկտօր յայտնի պրօֆէսօր Բօբրէցկին:

ԽԱՐԿՕՎ: Կուպիանսկի բանտում բանտարկեալները սպանեցին գլխաւոր բանտապահին և հինգ վերակացուի: Բանտը շրջապատվեց հեծեալ պահակներով: Մինչև մի գունդ հետևակի գալը, հրացանաձգութիւնից յետոյ անկարգութիւնները վերջացան, բայց տանիքում դիրք բռնած գլխաւորները այրեցին բանտը: Բանտարկեալներին տեղափոխեցին բերդակալութեան տունը: Սեպտեմբերի 11-ի ցերեկվայ ժամը 5-ին հըրդեհը դադարեց: Տանիքում դիրք բռնածները շարունակում են դիմադրել, թէթև վիրաւորված է մի պահակ, սպանված են 3 բանտարկեալներ:

13 սեպտեմբերի

ՍԵՎԱՍՏՕՊՕԼ: Զինուորա-ծովային դատարանը նաւատորմղի ապստամբութեան մէջ մասնակցած նաւաստիներից 5-ին դատապարտեց տաժանակիր աշխատանքների զանազան ժամանակներով և մէկին՝ բանտարկեալների բաժնում 5 տարով:

Արտաքին

12 սեպտեմբերի

ԲՈՒԽԱՐԵՍՏ: (Ռումինական գործակալութիւն): Մեծ Իշխան Վլադիմիր Ալէքսանդրօվիչը, Կարլ Թագաւորը և իշխան Ֆերդինանդը Պլէվնայի կռվի տարեդարձի առիթով փոխանակեցին շնորհաւորական հեռագրներ:

ԿԱՐԼՍԲԱԴ: (Բիւրօի թղթ.): Արտաքին գործերի մինիստր Իզվօլսկին մեկնեց Վիէննա:

ՊԷԿԻՆ: (Րէյտէր): Վուտինֆանը նշանակվում է դեսպան Վաշինգտոնում, Սախտոն՝ Պետերբուրգում:

ԼԻՍԱԲՈՆ: (Մատտա): Հարաւային Աֆրիկայի պօրտուգալական գաղթավայրից՝ Սան-Պաօլօ-Դէլօանդայից հեռագրում են, որ պօրտուգալական զօրքերը գրաւեցին Կրաալ Կուամատոսը, անցնելով թշնամու կրակի միջից: 2 օֆիցէր և 1 զինուոր սպանված են, 26-ը՝ վիրաւորված:

13 սեպտեմբերի

ՎԻԷՆՆԱ: (Բիւրօի թղթ.): Ժամանեց ռումինական Թագաւորը:

ՄԱԴՐԻԴ: (Ֆաբրա): Մալագայի մօտ պատահած ջրհեղեղը ահագին վնասներ է հասցրել: Մինչև այժմ հանել են 12 դիակներ: Կործանված են մի շարք տներ, եկեղեցիներ և կամուրջներ: Ջուրը բարձրացել է երկու մետր: Վախենում են, որ քաղաքը ջրասոյզ լինի:

ՊԱՐԻԶ: (Հավաս): Գեներալ Դրիւդը հեռագրում է, որ Կազանբլանկից դէպի արևելք և արևմուտք հանգստութիւն է տիրում: Շրջակայքում 30 կիլօմետրի վրա մարօկցիների համախմբում չէ նկատվում: Հեռւում երևում են մի-երկու զօրախմբեր: Հարաւից հաղորդում են, որ երևացել են մի քանի փոքր վաշտեր:

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍԱՀԱԿ ՄԷԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՆԴՐԿՈՎԿ. ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՆԵՐԻ ԱՄԱՌԱՅԻՆ ԵՐԹԵՒԵԿՈՒԹԻՒՆ

(Նշանակված են Թիֆլիսի ժամերով)

ԹԻՖԼԻՍԻՑ

ԲԱԳՈՒ (Գանձակ, Եւլախ)

Արագ—առաւ. 6 ժ. 58 ր., Գանձակ—առ. 11 ժ. 44 ր., Եւլախ—ցեր. 1 ժ. 18 ր., Բագու—երեկ. 8 ժ. 3 ր.: Պօստ.—երեկ. 8 ժ. 34 ր., Գանձակ—գիշ. 2 ժ. 55 ր., Եւլախ—առ. 5 ժ. 3 ր., Բագու—ցեր. 2 ժ. 21 ր.: Մարդատար—առ. 9 ժ. 3 ր., Գանձակ—ցեր. 3 ժ. 20 ր., Եւլախ—ցեր. 5 ժ. 23 ր., Բագու—գիշ. 1 ժ. 53 ր.:

ԲԱԹՈՒՄ (Գօրի, Միխայլօվօ, Ռիօն):

Արագ—երեկ. 11 ժ. 58 ր., Գօրի—գիշ. 1 ժ. 52 ր., Միխայլօվօ—գիշ. 2 ժ. 56 ր., Ռիօն—առ. 6 ժ. 42 ր., Բաթում—առ. 10 ժ. 17 ր., պօստ.—ցեր. 1. ժ. 21 ր., Գօրի—3 ժ. 53 ր., Միխայլօվօ—ցեր. 5 ժ. 24 ր., Ռիօն—երեկ. 9 ժ. 48 ր., Բաթում—գիշ. 2 ժ. 39 ր., Մարդ.—գիշ. 1 ժ. 3 ր., Գօրի—առաւ. 3 ժ. 35 ր., Միխայլօվօ—առ. 5 ժ. 17 ր., Ռիօն—առ. 9 ժ. 40 ր., Բաթում—ցեր. 2 ժ. 21 ր.:

ԲՕՐԺՕՄ—ցեր. 3 ժ. 8 ր., առ 9 ժ. 48 ր.:

ԵՐԵՒԱՆ (Ալէքսանդրօպօլ):

Պօստ.—գիշ. 1 ժ. 8 ր., Ալէքսանդրօպօլ—ցեր. 11 ժ. 51 ր., Երևան—երեկ. 7 ժ. 21 ր.: Մարդ.-ապր.—ցեր. 1 ժ. 43 ր., Ալէքսանդրօպօլ—երեկ. 12 ժ. 45 ր., Երևան—գիշ. 6 ր. 51 ր.:

ԹԻՖԼԻՍ

ԲԱԳՈՒԻՑ—արագ.—երեկ. 11 ժ. 33 ր., պօստ.—ցեր. 12 ժ. 31 ր.: Մարդատար—երեկ. 12 ժ. 33 ր.:

ԲԱԹՈՒՄԻՑ—արագ—գիշ. 6 ժ. 38 ր., պօստ.—երեկ. 7 ժ. 43 ր., մարդ.—առ. 8 ժ. 23 ր.:

ԲՕՐԺՕՄԻՑ—գիշ. 6 ժ. 8 ր., ցեր. 10 ժ. 2 ր.:

ԵՐԵՒԱՆԻՑ—պօստ. գիշ. 5 ժ. 58 ր., Մարդ.-ապրանք.—ցեր. 5 ժ. 13 ր.:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
Հիմնված 1880 թ.
(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)
Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից
ԱՌՈՒՕՏՆԵՐԸ՝
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան, վեներական (սիֆիլիս), միզասեռ. հ.:
Կ. Մ. ՉԻԿՕՎԱՆԻ—$9^1/_2$—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային:
Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆՑ—10—11 ժ. մանկաբարձութեան, կանանց և երեխայոց հ.:
Մ. Գ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. մորթու, վեներակ., վիրաբուժութեան:
Ա. Մ. ՓՈՒՂԻՆՕՎ—12—1 ժ. ներքին և երեխայոց ծաղկահատ.:
Կ. Ի. ԳՋԵԼԻԵՎ—1—2 ժ. ականջի, քթի և կոկորդի:
Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—1—$1^1/_2$ ժ. ներքին և երեխայոց հ.:
ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ Ա. Ի. ՇՉԵՐԲԻՆԱ—$1^1/_2$—2 ժ. մանկաբարձութեան:
Վճարը 50 կ.: Չքաւորները ձրի: Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին:
Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

ԾԱԽՎՈՒՄ ԵՆ
բոլորովին նոր ձևի պատրաստված ՆՍՏԱՐԱՆՆԵՐ ուսումնարանների համար՝ ամենամատչելի գներով:
(ա. օ.) 1—5

Շուտով լոյս կը տեսնի
ԷՄՄ. ՔԱՀ. ՆԱԶԱՐԵԱՆՑԻ
„ԸՆՏԻՐ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐԸ“
Հինգերորդ տպագրութեամբ:
(Ե. ու.) 1—2

„ՓԱՐՈՍ“ ԳՐԱԽԱՆՈՒԹՈՒՄ
(Նիկ. Մատինեանի, Երևանեան հր., Թիֆլիս)
ԾԱԽՎՈՒՄ ԵՆ ԶԱՆԱԶԱՆ
ԴԱՍԱԳՐՔԵՐ
հայ և օտար լեզուներով:
Ստացված են ՆՈՐ ԳՐՔԵՐ
«Ցաւաջ» գրադ. № 45. Է. Վանդերվելդ. «Բանւոր դասակ. դրութիւնը Բելգիայում», գ. 45 կ.
№ 46. Ս. Զակ. «Հող և Կապիտալիզմ», գ. 15 կ.
Հրատ. «Զանգ» № 1. «Տնտեսական գիտութեան համառօտ դասընթաց», 367 երես, գ. 1 ր.
Հրատ. Ֆար-Հատ. և ընկ. «Արիւնի երգը», 174 եր., գ. 50 կ.:
«Լուսաբեր» ա. տարի.—«Այբբենարան և առաջին ընթերցարան» կազմեցին Ստ. Լիսիցեան, Յովհ. Թումանեան և Լ. Շանթ. գ. 30 կոպ.
Ստ. Լիսիցեան.—«Հայրենի առասպելներից և վէպերից» (պատմուածքներ հայոց պատմութիւնից), գ. 35 կոպ.
Վերջին երկու գրքերի պահեստը գտնվում է «ՓԱՐՈՍ» գրախանութում:
«Ցաւաջ»-ի ամբողջ գրադարանը բաղկացած 45 գրքից—5 ր. 84 կ. արժողութեամբ, ուղարկվում է ցանկացողին առանց ճանապարհածախսի: Գումարով գնողներին զիջում է լինում:
Պատուէրները կատարվում են անյապաղ և ոչ առանց կանխավճարի:
(ու. կ. չ.) 1—5

Մայրենի լեզու, առաջին տարի, նոր տիպ, բազմաթիւ նոր պատկերներ, գրութեան օրինակները տպագրին զուգընթաց. ու. իւ. յ տառերի համար նոր նշանագրեր, որոնք փարատում են այդ տառերի պատճառած բոլոր դժուարութիւնները և գրքի վերջում փոխարինվում են իրանց սովորական ձևերով:—Գինը 20 կ., գումարով 13 կ.:
ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ, երկրորդ տարի, նոր տիպ, գինը 30 կոպ., գումարով 20 կ.:
ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ, երրորդ տարի, նոր տիպ, բարեփոխած և լրացրած. հայկական բաժինը խմբագրած է նորից, հայի առանին կեանք, սովորութիւններ, աւանդութիւններ, գիւղացիական կեանք. գինը 50 կոպ., գումարով 33 կոպէկ:
Միւս գրքերի գները և վաճառման պայմանները նոյնն են մնում: Գլխաւոր պահեստը կենտրոնական գրավաճառանոցում:
Նիկողայոս Տէր-Ղևոնդեան
1—5

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Գ. Ա. ՀԱՒՎԵՐԴԵԱՆ
Մասնագէտ միզային, վեներական և սիֆիլիսական հիւանդութիւնների. ընդունում է հիւանդներին ամենայն օր, առաւօտեան 12—1 ժամը, իսկ երեկ. 6-ից մինչև 8-ը: Կուկիա, Սեմենօվսկի փողոց, № 16:
(ու. կ. ե.) 3—30

Մի քանի տարի ուսուցչութիւն արած և Ներսիսեան դպրոցի VII-րդ մանկավարժական կուրսը աւարտած
ՄԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ցանկանում է պատրաստել աշակերտներ հայոց լեզուից և պատմութիւնից միջնակարգ դպրոցի բոլոր դասարանների համար: Հասցէն իմանալ «Մշակի» խմբագրատանը:
3—5

Թիֆլիսի I արական գիմնազիայի VIII դասատան մի աշակերտ, ժամագործեան ազգանունով, բոլորովին չքաւոր դրութեան մէջ լինելով, ցանկանում է դասեր ունենալ որևէ բարեկիրթ ընտանիքում՝ փոխարէնը ստանալով միմիայն բնակարան և ճաշ: Տեղեկութիւնների համար կարելի է դիմել նոյն գիմնազիայի տեսուչ պ. Ա. Սաֆարօվին:
3—3

Լոյս տեսաւ
ՄՐԲՈՒՀԻ ՇՈՒՇԱՆԻԿ
ԳՐՔՈՅԿԸ
(Հինգերորդ դարու հայ կնոջ մի պատկեր)
ԳԻՆՆ Է 10 ԿՈՊ.
Դիմել հայ գրավաճառներին և ինձ՝ Тифлисъ, тюремному священнику Григорису Матинянъ
3—4

Մի հայ ընտանիք ցանկանում է ընդունել իբրև ՆԱԽԼԵԲՆԻԿ մի աշակերտ կամ աշակերտուհի, փոքր հասակի:
Հասցէն՝ Արմենանկի բազար, Արմեանսկի տուպիկ, № 6, վերին յարկ:
2—4

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՄԵԹՕԴՈՎ
Պատրաստում եմ դպիրներ հայոց եկեղեցիների համար, ընդամենը չորս ամսվայ ընթացքում անցնելով ամբողջ հայկական եբաժշտութիւնը (շարական, ժամագիրք, պատարագի արարողութիւն): Սովորողները ապրում են Էջմիածնում և կարող են մասնակցել ժամերգութեան: Վճարում են չորս ամսվայ համար 50 ռուբլի, որից 25 ր. դասընթացի սկզբում: Դիմել այս հասցէով С. Эчміадзинъ архидіакону Исраелу.
4—6

«Կորչեն ադամանտները»
Ոսկէ մասսիվ մատանի 56 պր. անգլիական ձևի պարիզեան ադամանդով, ամուր շինած, գինը 2 ր. 75 կ., 2 հատը 5 ր. ոսկէ օղեր 1 Պարիզի ադամանդով, կորչելուց պահպանող արտօնագրած փակիչով. գինը 1 զոյգի 3 ր. 75 կ., ոսկէ «ՄԱՐԿԻԶ» մատանի, պարիզեան ադամանդներով դըրւած՝ գինն է 4 ր. և 8 ր.: Նշանդրէքի մասսիվ մատանի. գինն է 1 հատի 3 ր. 75 կ., 2 հատի—7 ռուբ.: Շքեղ ոսկէ գարնիտուր 56 պր. մէկ արկղում, որի մէջ կայ՝ բրօշկա, մատանի և 1 զոյգ օղեր, գինը 8 ր. 50 կ.: Ուղարկվում են վերադիր վճարով. գրաւական չի պահանջվում: Ուղարկելը պատուէր տուողի հաշւում:
Հասցէն՝ Т-ва „Индѣецъ“. Варшава, 1-ая почт. к-ра, ящикъ № 30. Թղթակցութիւնը ռուսերէն կամ գերմաներէն լեզուներով:
2—5

Մի ինտելլիգենտ ընտանիք
ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ Է
ՆԱԽԼԷԲՆԻԿՆԵՐ
Կարելի է դասերի կրկնողութեամբ:
Պատրաստում է աշակերտներին բոլոր միջնակարգ դպրոցների մինչև 4-րդ դաս.:
Հասցէն իմանալ «Մշակի» խմբագրատանը Ս. Եսայեանից: (ա. օ.) 5—5

Լոյս տեսաւ և վաճառվում է
Ռ. ԽԱՆ-ԱԶԱՏԻ
ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ
ԵՒ ԻՐ ՂԵԿԱՎԱՐՆԵՐԸ
ԳԻՆՆ Է 15 ԿՈՊ.
«Գուտտենբերգ» և «Փարոս» գրավաճառանոցներում վաճառվում է նոյնպէս նոյն հեղինակի թարգմանութեամբ՝
ԿԱՈՒՑԿԻ
ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑՉԱԿԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ
Հեղինակի պատկերով
ԳԻՆՆ Է 40 ԿՈՊ.
3—10

ՖԻՆԱՆՍՆԵՐԻ ՄԻՆԻՍՏՐՈՒԹԵԱՆ ԻՐԱԽԱՍՈՒԹԵԱՆ ՏԱԿ ԳՏՆՎՈՂ
ՀԱՇՈՒԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ
ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆԻ
Հեղինակ «Առևտրական, գործարանական և նաւթարդիւնաբերութեան հաշուապահութեան ձեռնարկի», որ ֆինանսների մինիստրութեան ուսումնասիրական բաժնի կողմից ընդունված է իբրև օժանդակ ձեռնարկ առևտրական դպրոցներում և նրանց գրադարաններում:
ՍՈՎՈՐԵՑՆՈՒՄ ԵՒ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ ԵՆ
ԵՐԿՈՒ ՍԵՌԻ անձանց՝ գործնական ձևով հաշուապահութիւն և ուրիշ մասնագ. առարկ.
Ներկայ տարվայ կուրսերում բացի սովորական մասնագիտական առարկաներից աւանդվելու է ձրիաբար քաղաքական տնտեսութիւն (политическая экономія) և որոշ վճարով կամաւոր սղագրութիւն (стенографія):
Ընդունելութիւնն ամեն օր ժամը 5-ից մինչև 7-ը երեկոյեան, 9-ից մինչև 10-ը առաւօտեան: Պարապմունքներն սկսվելու են 1907 թ. սեպտեմբերի 15-ից, պարբերաբար ամեն 4 ամիս, ամենայն օր ճաշից յետոյ: Ծրագիրը ուղարկվում է ձրի:
Դասընթացը աւարտողներին տրվում են, ֆինանսների մինիստրութեան թոյլատրած ծրագրի համաձայն, ատեստատներ:
Դրանից անկախ, բացված է քիչ պատրաստականութիւն ունեցող անձերի համար առանձին լրացուցիչ և կրկնողութեան կուրսեր ռուսաց լեզուի և թուաբանութեան համար:
Ցանկացողներին խնդրում են դիմել գրաւոր կերպով կամ անձամբ կուրսերի հիմնադրին Թիֆլիսում. Н. В. Абраамяну, Николаевская улица, № 22, ամենայն օ
Վերևում յիշած ձեռնարկը ծախվում է Ռուսաստանի բոլոր գրավաճառանոցներում: Օտարաքաղաքացիները գիրքը գնելու համար կարող են դիմել հեղինակին, առանց պօստի ծախս վճարելու: ԳԻՆՆ է 3 ր. 50 կոպէկ:
(կ. ե. հ.) 5—10

ԱՌԵՒՏՐԻ ԵՒ ԱՐԴԻՒՆԱԲԵՐՈՒԹԵԱՆ ՄԻՆԻՍՏՐ. ՏՆՕՐԻՆՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐՔՈՅ ԳՏՆՎՈՂ
Տ. Մ. ՓԻԼՕՅԵԱՆԻ
ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԿՈՒՐՍԵՐ
(Թիֆլիս, Միքայէլեան պրօսպ. № 24/4).
Տալիս են երկսեռ անձերին մասնագիտական առևտրական կրթութիւն: Դասընթացքն աւարտողներին տրվում են ատեստատներ: Առարկաներն են. 1) Հաշուապահութիւն (պարզ, իտալ., գերմանակ. ֆրան., ամերիկական, բանկային և գործարանական. 2) Առևտրական թուաբանութիւն, 3) Քաղաքատնտեսութիւն, 4) Օրէնսգիտութիւն (առևտրական իրաւունք, մուրհակի կանօնադրութիւն), 5) Առևտրական թղթակցութիւն, 6) Թուաբանութիւն համրիչի վրա, 7) Վայելչագրութիւն (ամենաարագ ձեռքի ուղղ.). Առարկաներն ուսուցանվում են Արևմտ. Եւրօպայի առևտրական ակադեմիաների ծրագրով: Ամբողջ տարվայ վճարն է 60 ր.:
Գրելու մեքենայի վրա գրելու դասեր:
ՕՏԱՐ ԼԵԶՈՒՆԵՐ
Զբաղմունքների սկիզբը սեպտեմբերի 15-ին: Խնդիրների ընդունելութիւնն ամեն օր ժ. 10—12 և 4—7:
Համառօտ ծրագիրը և կանօնները ձրիաբար տրվում և ուղարկվում են կուրսերից:
Կուրսերի հիմնադիր՝ առևտր. գիտութիւնների կանդիդատ՝ Տ. ՓԻԼՕՅԵԱՆ
(ա. օ.) 3—10

Տ. Մ. ՓԻԼՕՅԵԱՆԻ
ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԿՈՒՐՍԵՐՈՒՄ
ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ, ԳԵՐՄԱՆԵՐԷՆ ԵՒ ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ
կարդալ, գրել և խօսել սովորեցնում են 8 ամսում տեսական և գործնական զբաղմունքների միջոցով. ամսական 5 ր.: Ընդունելութիւնն ամեն օր 10—12 և 4—7 ժ.: Միքայէլեան պրօսպ., տուն № 24/4
Կուրսերի հիմնադիր՝ առևտր. գիտութ. կանդիդատ՝ Տ. ՓԻԼՕՅԵԱՆ
3—10

Электропечатня «ЭКОНОМІЯ» Авакъ Мугдусіакоповъ съ С-ми. Большая Ванкская ул. д. Семинаріи № 3.